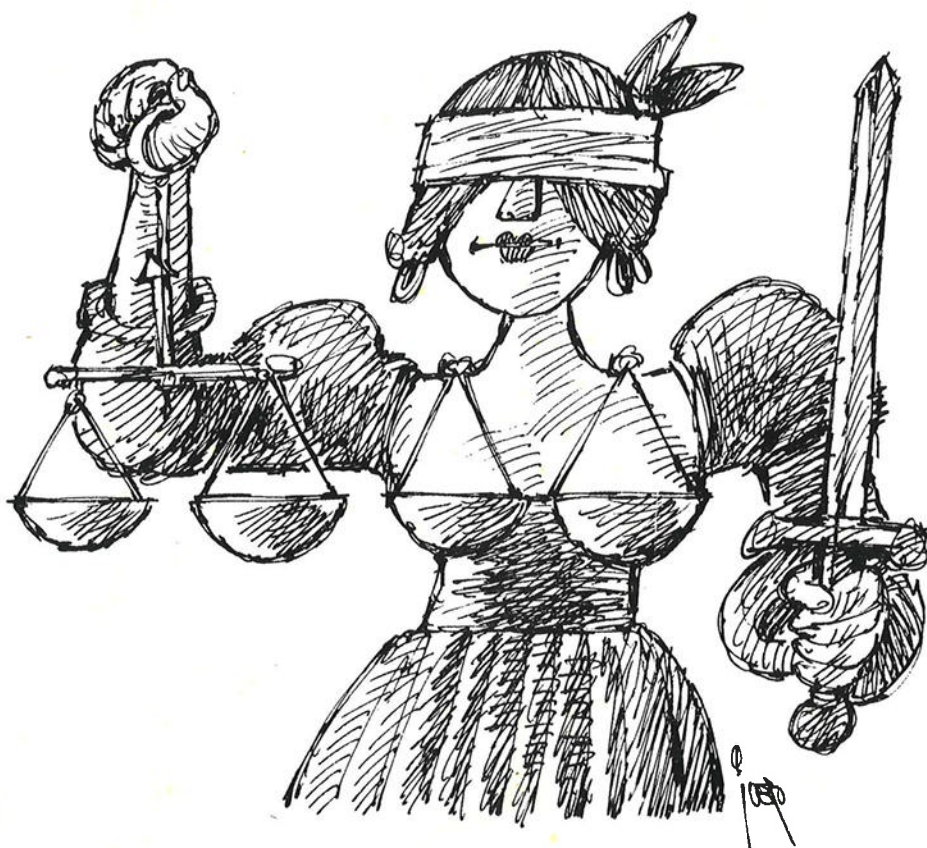

1991-67

GROESBEEKS
milieu
journaal

THEMA
MILIEURECHT

kennismakings.prijs f 3,-

VOORWOORD van de redactie.....p. 1

MILIEURECHT RECHT?
door Henny Brinkhof..... 2

MILIEU RONDOM..... 6

VUILVERBRANDER IN KLEEF?
door Jo de Valk..... 8

DONKERE WOLKEN BOVEN GROESBEEK
door Geert Vink..... 10

NATUURGEDICHT..... 14

WIE KENT GROESBEEK..... 15

MESTWETTEN GEBREKKIG
door Paul Thissen..... 16

FOTO..... 18

KATOEN OOK SLECHT VOOR HET MILIEU
door Adri Versluis..... 20

RUIMTE EN RECHT
door Fred Boerwinkel..... 24

VOGELS IN EN ROND GROESBEEK..... 29
door Raymond Klaassen en Lieuwe-Jan van Kampen

TUINCENTRUM EN DE KROON
door Henny Brinkhof..... 30

UIT GROESBEEKS VERLEDEN
door Paul Thissen..... 32

WEET JE WEETJE..... 36

TEKENING OMSLAG door Joep de Bekker

GROESBEEKS
MILIEUJOURNAAL

verschijnt
driemaandelijks
kosten: minimaal
f17,50
per jaar. Opgave bij
het sekretariaat.

REDAKTIE

Henny Brinkhof
Adri Versluis

MEDEWERKERS

Jeske de Bekker
Fred Boerwinkel
Raymond Klaassen
Lieuwe-Jan van Kampen
Paul Thissen
Jo de Valk
Geert Vink

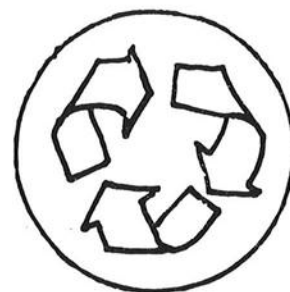

SECRETARIAAT W.M.G.:

postbus 26
6560 AA Groesbeek
tel. 08891- 75845
gironr. 52.75.384
banknr. 11.74.19.257
(RABO)

VERSCHIJNINGSDATUM: december 1991.

KRINGLOOPPAPIER

"Al die wetten en regels, je wordt er niet goed van", verzucht menig een. Er zijn er zo veel en ze beperken de mensen in hun bewegingsvrijheid. Er wordt voor menig een al teveel geregeld.

Milieurecht, een van de meest nieuwere, snelgroeiende takken in de toch al zo forse wetswinkel, is het thema van dit laatste nummer van dit jaar.

De bedreigingen van ons milieu zijn de laatste tientallen jaren zo schrikbarend toegenomen, dat zonder wettelijke maatregelen, het helemaal de verkeerde kant uit dreigt te gaan. We zijn druk bezig de poten onder ons bestaan uit te zagen.

De spanning tussen (milieu)wetten en vrijheid van mensen doet de vraag opwerpen of milieuwetten eigenlijk wel een geschikt middel is om het milieu te redden. Zijn zaken als verantwoordelijkheidsbesef en betrokkenheid van de burgers zijn uiteindelijk een belangrijker wapen in de strijd tegen de aantasting van het milieu? Welke rol kunnen of moeten milieuwetten dan wel spelen? dat zijn vragen waarin we in en artikkel in dit nummer ingaan.

Milieurecht betekent niet alleen regels en verboden, maar ook rechten. Het recht op een schoon milieu moet gewaarborgd worden. Daarvoor worden wetten in de vorm van geboden en verboden gemaakt. Maar inspraak geven aan de burger, zodat hij invloed kan uitoefenen op wat zich op milieugebied gebeurt, is ook van belang. Heel belangrijk zijn in dat verband de wetten op de ruimtelijke ordening, oftewel de wetten die de bestemmingsplannen regelen. De kneepjes en wetenswaardigheden van bestemmingsplannen en haar procedures komen aan bod.

Toch schieten bestemmingsplannen tekort als het gaat om vervuiling die vanuit het buitenland komt binnendrijven in de vorm van vervuilde lucht en water. Aan de hand van een voorbeeld van de plannen tot de bouw van een afvalverbrandingsinstallatie in de buurt van Kleef zullen we laten zien of het niet mogelijk is voor de Nederlandse burger om zijn stem te laten horen.

Tenslotte mankeert er aan de milieuwetten nog het een en ander. Er worden er veel gemaakt, maar in de praktijk gebeurt er weinig. Het milieu gaat steeds verder achteruit. Hoe komt dat? Aan de hand van de meststoffenwetten zullen we laten zien waarom de wetgeving vaak faalt.

Naast deze thema-artikelen zijn er, zoals gebruikelijk, ook een aantal anderssoortige stukjes. Zo is er een stuk over de milieu-onvriendelijkheid van katoen. Dit is eigenlijk een vervolg op het bestrijdingsmiddelen thema van de vorige keer.

Er is een reactie van de beslissing van de Kroon inzake Tuincentrum "Groen Groesbeek". Door dit besluit komt aan het tumult rond deze zaak een einde, een tumult dat slecht afgelopen is voor het milieu in Groesbeek.

Uit Groesbeeks Verleden handelt deze keer over het Groesbeeks bos en de vogelwaarnemingen van Raymond Klaassen liegen er weer niet om. Het natuurgedicht, weet je weet je en foto sluiten aan bij deze tijd van het jaar.

Wij wensen u een goed 1992 toe.

De redactie

MILIEUWETGEVING, EEN ZEGEN OF EEN PLAAG

Sinds enige tijd zien ook regeringen steeds meer dat de aantasting van ons leefmilieu dusdanige vormen aannemen dat als we door gaan met vervuilen en het uitputten van grondstoffen een goede toekomst van ons nageslacht wel erg twijfelachtig wordt. De technische ontwikkeling, economische groei en de snelle bevolkingsgroei keren zich tegen ons. Er worden rapporten, richtlijnen, beleidsvoornemens, intentieverklaringen, verdragen en wetten opgesteld. Hoewel bijna geen enkel probleem op een efficiënte wijze aangepakt wordt, vanwege onderlinge tegenstrijdige belangen (denk maar aan beperking van kooldioxide uitstoot, waarin de VS als grootste producent dwars ligt), lijkt er toch sprake van een ommekeer. Het milieu staat hoog op agenda's.

MILIEUWETGEVING IN EEN STROOM-
VERSNELLING

In Nederland legde het rapport "Zorgen voor Morgen" vingers op enige belangrijke zwakke milieuplekken. Er werden doelen gesteld die voor vervuilers te ver gingen en voor de milieubeweging niet ver genoeg. Of ze gehaald worden, wordt overigens steeds twijfelachtiger. Hoe dan ook, het aantal milieuwetten groeit met de dag.

De behoefte aan milieuwetten is niet alleen ingegeven doordat we zelf het slachtoffer worden van onze nestbevuiling, maar ook omdat steeds grotere groepen mensen vinden dat de natuur ook recht van bestaan heeft. Een eigen waarde heeft. Een waarde die de mens niet het recht geeft om die natuur maar naar hartelust te gebruiken of te misbruiken. Milieuwetten zijn er ook om de snel afkalvende natuur recht te doen. Het opschorten van de exploitatie van de Zuidpool voor 50 jaar is grotendeels door dergelijke overwegingen tot stand gekomen. Dichter bij huis zien we hetzelfde aan de snelle aanwas van leden bij de Landelijke Vereniging van de Waddenzee en De Vereniging van Natuurmonumenten in Nederland na acties op radio en TV. Een dergelijke aanwas zou jaren geleden onmogelijk zijn geweest. Het lijkt erop dat de zorgwekkende aftakeling van het milieu veel mensen dichter bij de natuur heeft gebracht.

MILIEUWETTEN CONTRA VRIJHEID

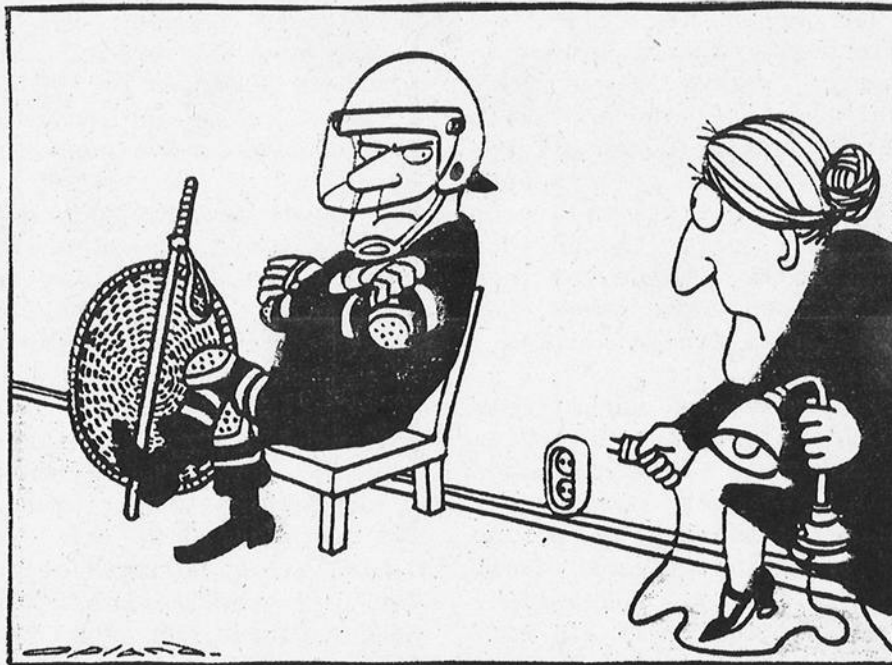
Toch hebben milieuwetten ook een keerzijde. Zij beperken mensen in

hun vrijheid. Deze vrijheid is de laatste honderd jaar in ieder geval voor inwoners van het rijke westen groter geworden. De technische vooruitgang, grote economische groei en de grotere welvaart hebben onze keuzemogelijkheden sterk vergroot. Bijna iedereen rijdt in een auto en gaat op vakantie naar het buitenland.

Het is echter diezelfde vooruitgang, groei en welvaart die naast bevolkingsgroei, de grote boosdoeners zijn wat het milieu betreft. De welvaarts-groei zal moeten stoppen en zelfs inkrimpen, willen we op termijn een leefbaar milieu houden voor ons en veel planten en dieren. En zelfs dan is de toekomst onzeker, want er zijn nog miljarden mensen die het ook, net als wij, beter willen krijgen: de mensen uit de ontwikkelingslanden.

Met technische maatregelen alleen redden we dat niet. Dat staat als een paal boven water. Onze welvaart moet een stapje terug. Dit betekent inperking van vrijheden.

Nu is vrijheid een hoog goed, die zo weinig mogelijk ingeperkt dient te worden. Nu zullen mensen tegenwerpen dat vrijheid ook te maken heeft met de kwaliteit van het leven. Het hebben van een auto of ieder jaar ver weg op vakantie gaan, hoeft nog niet gelukkig te maken. Hierin spelen bijvoorbeeld genoeg te eten, gezondheid, een goede relatie, een bevredigend sexleven, vrienden, leuk en zinvol werk, natuur, een schoon milieu en dergelijke vaak een grotere rol. Het leuke aan mensen is dat niemand hetzelfde is en dus ook niet hetzelfde lijstje heeft. We weten wel dat een aantal zaken onontbeer

lijk zijn voor ons welbevinden, maar voor een hele rij zaken geldt dat wat voor de een belangrijk is, de ander niets of weinig zegt. Daarom is het belangrijk een zo groot mogelijke vrijheid te bezitten, zodat men zelf zoveel mogelijk zijn of haar leven naar tevredenheid kan inrichten. Dat er mensen zijn die dat niet kunnen of die bij gebrek aan beter zich richten op vergaren van bezittingen of macht, is wel van belang, maar doet aan dat principe niets af.

Het uitvaardigen van wetten om ons eigen leefmilieu en dat van planten en dieren te waarborgen, staat op gespannen voet met het vrijheidsbeginsel. Nu al wordt deze vrijheid al door veel wetten, die misschien niet even noodzakelijk zijn, beknut. Denk maar aan de leerplichtwet, of aan de dienstplichtwet, twee wetten die sterk ingrijpen in het persoonlijk levenssfeer van mensen en die de vrijheid sterk aan banden leggen. Een wet die kinderen het recht geeft om te leren en het oprichten van een beroeps- of vrijwilligersleger na het opheffen van de dienstplicht doet veel meer recht aan het vrijheidsbeginsel. Dit beginsel moet bij de afweging van het ja of nee van zo'n wet een hoofdrol spelen. Zo is in het verleden ook terecht de stemplicht vervangen door een stemrecht.

VRIJHEIDSLIEVENDE AANPAK VOOR HET INDIVIDU

Ook bij het milieurecht zou in de persoonlijke levenssfeer de nadruk moeten komen liggen zoveel mogelijk het vrijheidsbeginsel te respecteren en zo weinig mogelijk met verboden of verplichtingen, die de keuzevrijheid beperken.

Hiervoor zijn vele mogelijkheden voorhanden, zoals:

1. Goede voorlichting, zodat onwetendheid en onverschilligheid veranderen. Hoewel hun aantal snel afneemt, zijn er nog veel mensen die de ernst van de milieuproblematiek nog niet inzien. Dit is een voorwaarde om tot een ander gedrag te komen.
2. Scheppen van juiste voorwaarden voor milieuvriendelijk gedrag bijvoorbeeld een goed fietspadennet en stalling, goed, frequent en fijnmazig en goedkoop openbaar vervoer. Hierbij hoort bijvoorbeeld ook een goede afvalverwerking. Het komt nog maar al te vaak voor dat de consument afval apart houdt. Dat de overheid het vervolgens inzamelt en dat het dan toch weer op een hoop gestort wordt omdat de verwerkingsfabriek nog niet zo ver is.
3. Invoeren ecotax. Hierbij wordt op milieu-onvriendelijke producten belasting geheven. De vervuiler be-

taald om te mogen vervuilen. Het geldt dat hierdoor vrijkomt zou geïnvesteerd moeten worden in een schoner milieu. Voordeel van ecotax is dat de mensen zelf kunnen blijven kiezen wat ze doen. Een groot nadeel is echter ook dat die vrijheid voor welgestelden veel groter is dan voor minima, die zich de weelde van vervuiling niet kunnen veroorloven, als ze dat tenminste al zouden willen.

4. Het op de bon zetten van milieuvervuilende grondstoffen. Beperking van gebruik zou ook bereikt kunnen worden door de invoer van bonnen, die naast geld nodig zijn oom een produkt te kopen. Interessant in dit opzicht is het idee van CO₂-bonnen. Koolzuurgas (CO₂) komt vrij bij verbranding en is verantwoordelijk voor het langzaam warmer worden van het klimaat (broeikas-effekt). Om de uitstoot te beperken zou een bonnen-systeem ingevoerd kunnen worden op brandstof.

Hierbij zou eerst berekend worden hoeveel koolzuurgas (CO₂) er jaarlijks geproduceerd mag worden. Op grond daarvan zou iedere wereldburger in beginsel hetzelfde aantal (onvervalsbare) bonnen krijgen, die samen met geld gebruikt moeten worden bij de aankoop van brandstoffen (elektriciteit uit olie, gas of kolen, benzine, aardgas etc) en produkten waarvan de produktie (veel) energie kosten. De verkoper van de produkten heeft de bonnen weer nodig voor zijn inkoop. Neemt zijn hoeveelheid klanten toe, dan kan hij groeien, neemt het af dan moet hij inkrimpen. Ook de energie-maatschappijen waar ze uiteindelijk samen komen, produceren naar rato van de hoeveelheid bonnen, die zij binnenkrijgen. Alle produkten krijgen zo een 'koolzuurgaswaarde', die wordt uitgedrukt in bonnen.

Naast de beperking van de kool-dioxide uitstoot, heeft dit 'bonnen-circuit' de volgende voordelen: Een wettelijke regeling met een uitgebreid controle-net kan grotendeels achterwege blijven, want de bonnen zijn gewoon waardepapieren en het systeem werkt dan als de markt.

Alleen de boekhouding van de energieproducenten moeten in de gaten gehouden worden dat ze geen 'zwarte

brandstof' delven. Hun aantal is echter niet zo groot, waardoor dat probleem overzien is. We zouden dus kunnen spreken van een geleide vraag en aanbod-economie wat brandstoffen betreft.

Een tweede voordeel is dat energieproducenten die geen koolzuurgas (wind- en zonne-energie, witte steenkool) produceren geen bonnen nodig hebben en de bonnen die zij binnen krijgen kunnen verkopen en dus voordeel hebben boven de milieubelastende bedrijven wat goed is voor de ontwikkeling van deze energiedragers.

Een derde voordeel zit in de verdeling van rijkdommen op aarde. Zouden er produktiebeperkingen komen zonder bonnen dan zou brandstof zo duur worden dat alleen de rijken zich het zouden kunnen veroorloven. Met de bonnen krijgen we juist het omgekeerde (omgekeerde van ecotax). Daarbij blijven de meeste mensen in de derde wereld immers ver beneden hun quotum en mensen uit het rijke westen hebben meestal een flink tekort. Het gevolg is een levende handel, waarbij bonnen naar het westen gaan en het geld van de verkoop ervan naar de derde wereld. Zo kunnen de mensen uit de derde wereld (en mensen die zuinig aan doen) wat bijverdienen.

Een vierde voordeel is dat de mensen zuiniger aan gaan doen. Eerder hun woning zullen isoleren, duurzame energiebronnen aanschaffen (zonne- en windenergie), want die kosten uiteindelijk minder bonnen en meer afvalwarmte van centrales zullen gaan benutten (warmte-kracht koppeling).

Onderzoek, coördinatie, organisatie, uitvoering en controle zou een taak zijn van de Verenigde Naties. Misschien een eerste vorm van wereld-regering.

5. Geven van flinke subsidies op milieuvriendelijke produkten en gedragingen. Het geldt dat door ecotax binnenstroomt, zou gebruikt kunnen worden om milieuvriendelijke produkten te subsidiëren, zodat ze betaalbaar worden. Of subsidie op milieuvriendelijke gedragingen, zoals subsidie bij de aanschaf van zonnepanelen, fiets, HR ketel,

woningisolatie etc.

6. Stimuleren van groen koopgedrag. Dit heeft ook invloed op het bedrijfsleven die een markt ziet in milieuvriendelijke produkten. Daar die in de praktijk niet zo milieuvriendelijk zijn als vaak gesuggereerd wordt, dienen de produkten een wettelijk geregelde milieu-etikettering te krijgen, zodat de klant niet voor de gek gehouden kan worden met vage kreten, maar kan zien of een produkt niet schadelijk is voor het milieu of juist wel.

7. Heel belangrijk is ook dat de mensen de waarde van de natuur kunnen ontdekken en inzien. Dit vereist in de eerste plaats voldoende aanwezigheid van natuurgebieden en een goede bescherming ervan, maar ook toegankelijkheid, informatie en natuur-educatie. De natuur leer je het beste te waarderen door haar te beleven.

8. Het goede voorbeeld moet van de overheid zelf komen. De overheid zelf geeft vaak juist geen goed voorbeeld. Ze heeft grote aandelenbelangen in milieuvervuilende bedrijven (bijv. DSM). Ze geeft vergunningen af om afval naar het buitenland te exporteren. Ze is nogal eens betrokken bij gifschandalen (Alphen aan den Rijn). De overheid moet door juist het voortouw te nemen op milieugebied het goede voorbeeld geven. Dit is psychologisch van groot belang, want een overheid die zelf rotzooit is niet erg geloofwaardig. Met dit scala van mogelijkheden die een minimum aan wetgeving kost en een maximum aan keuzevrijheid zou, wat de individuele burger betreft, een effectief milieubeleid gevoerd kunnen worden.

STRENGE MILIEUWETGEVING VOOR HET BEDRIJFSLEVEN

Het vrijheidbeginsel is voor bedrijven niet van zo groot belang. Bij hen spelen zaken als winstgevendheid en concurrentie een grotere rol.

Om winst te kunnen maken moeten de kosten beperkt worden. Investerings

in het milieu kosten geld en zijn derhalve in eerste instantie niet voor de hand liggend. Het alsmaar proberen op de lange baan te schuiven van milieuwetgeving is dan ook een wezenskenmerk geworden. Het heeft bijvoorbeeld zo'n kleine 15 jaar geduurd voordat de fosfaten op grote schaal uit de wasmiddelen verdwenen. De kosten van het milieu worden het liefst op de maatschappij afgewenteld. Denk maar het het saneren van gifbelten.

Bedrijven zullen zich ook niet zonder slag of stoot beperkingen laten opleggen. Daarvoor zijn belangen te groot. Industrielobbies vormen een machtige tegenkracht tegen de milieubeweging.

Vanwege het geringere belang van het vrijheidsbeginsel en het feit dat schoon produceren geld kost, is het minder erg als er aan het bedrijfsleven wel strenge milieu-eisen worden gesteld. Een benadering van vrijwilligheid lijkt misschien zelfs wel nadelig.

Dit komt omdat milieuvriendelijkheid de concurrentiepositie schaadt. Voorlopers worden gestraft, want zij moeten de milieukosten doorberekenen in de prijs, wat voor de konsument niet aantrekkelijk is.

Goede regelgeving lijkt derhalve voor het bedrijfsleven wel een goede mogelijkheid te zijn om tot een gewenst milieubeheer te komen.

Henny Brinkhof

BANDENRECYCLING

Er zit schot in de bandenproblematiek. Elk jaar wordt er in Nederland 35.000 ton aan personenautobanden afgedanxt. De helft hiervan wordt meestal in het buitenland hergebruikt, de rest gaat naar verbrandingsovens of stortplaatsen. Dit gebeurt omdat synthetische rubbermengsels, waar personenautobanden van gemaakt zijn, tot voor kort niet geschikt waren voor recycling.

Vrachtwagenbanden

Vrachtwagenbanden en andere banden zijn wel van natuurlijk rubber gemaakt. Deze (30.000 ton) zijn wel geschikt voor hergebruik: of als rubbergranulaat, of in een gegeneerde vorm (=tot een korrelige toestand gemaakt). Men maakt er dan bijvoorbeeld rubbertegels van en tapijtruggen. Bijna de hele Europese markt wordt door Nederland voorzien van gegraneerd autobandenrubber (ongeveer 10.000 ton per jaar).

Ook in andere landen verschijnen nu

slopers. Ze werken aan een convenant (overeenkomst), wat deze maand nog getekend wordt. Er is een interessant verzamel- en verwerkingsmechanisme in opgenomen. Er zullen ongeveer dertig inzamelbedrijven in participeren. Een overkoepelend instituut, het Sturings Orgaan Banden (SOB) zal de banden innemen van de inzamelbedrijven en zorgen dat ze bij de verwerkingsfabrieken terecht komen. Een lumineus idee, maar er zijn echter nog twee belangrijke dingen nodig om het project te doen slagen: wetgeving en geld.

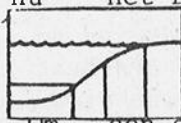
Het SOB wil subsidies uitdelen met het geld dat wordt bijeengebracht door iedereen die banden op de markt brengt. De heffing voor iedere band zal vijf gulden bedragen.

Van de zijde van de overheid zal het nog even duren voor de regelgeving vastgelegd is. Tot die tijd zal een en ander op basis van vrijwilligheid moeten geschieden.

In Brussel vindt men het Nederlandse project waardevol. Ambtenaren binnen het EG-hoofdkwartier werken nu aan

MILIEU

RONDOM

bedrijven die rubber recyclen. Om deze afzet niet in gevaar te laten komen zal er een andere oplossing gezocht moeten worden.

Personenautobanden

De personenautobanden bestaan dus uit een mengsel van synthetische rubbers met een mengsel van toelagstoffen, zoals roet, natuurlijke rubberolien en anti-oxydanten. In het afvalstadium kan men hier niet veel meer mee doen. Anderhalf jaar geleden ontdekte men bij de autobandenfabrikant Vredestein een proces om synthetisch rubber wel te recyclen. Er zijn twee stappen: granuleren en een chemische behandeling. Voor deze methode kreeg men enkele weken geleden de Kivi-milieuprijs. De naam van de methode is "Surcrum" (= Surface Activated Crum). De twee stappen zijn echter niet voldoende. Een nationale werkgroep houdt zich bezig met deze recycling-problematiek. In de werkgroep hebben zitting: vertegenwoordigers van de overheid, banden industrie, importeurs, gebruikers en

een soortgelijk project, waarbij het Nederlandse model als voorbeeld dient.

Rest nog onderzoek te verrichten naar meer toepassingsgebieden voor het verwerkte rubbergranulaat.

VOOR U GEZIEN:

Boekje: "Groene raad is niet duur"; de antwoorden van de milieutelefoon op uw belangrijke vragen.

Medewerkers van de milieutelefoon hebben in dit boekje informatie bijeengebracht, die zij dagelijks telefonisch aan consumenten verstrekken. Zo geven zij bijvoorbeeld antwoord op vragen als:

- Wat is beter: katoenen of wergwerpluiers?

- Is het goed om kopieerpapier met het gewone oud-papier mee te geven?

- Hoe kom ik van al dat (ongevraagde) reclame-drukwerk af?

- Wat kunnen we, in de plaats van bleekmiddel, in het toilet gooien?

- Is een zonne-boiler rendabel?

Het boekje is onder verantwoordelijkheid van Milieu Defensie (te Amsterdam)

uitgebracht, en is een praktisch en overzichtelijk werkje. De prijs is f 9,90. Uitgever A.W. Bruna te Utrecht. (ISBN 90-229-8033-2).

Het nummer van de Milieutelefoon is: 020 6262620.

BERICHT UIT DE DERDE WERELD

Twee mannen en twee vrouwen uit de Derde Wereld hebben op verzoek van de Alliantie voor Duurzame Ontwikkeling (te Utrecht) zes weken in ons land het Nederlandse Milieubeleid bestudeerd. Hun (weinig vleierende) conclusies zijn vastgelegd in een opmerkelijk rapport "Hoe rijkdom het milieu aantast", dat begin december is verschenen. De vier schrijvers komen uit verschillende werelddelen en zij vertegenwoordigen uiteenlopende wetenschappelijke disciplines (een landbouwkundige uit Tanzania, een psycholoog uit Indonesie, een antropoloog uit Brazilië, een socioloog uit India).

Ze besteden veel aandacht in het

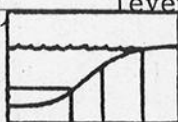
de volgende karakteristiek: " De westerling is een eenzame eenling, die psychisch al bij de kleinste verstoring instort en die dus continu een materialistische wereld van levenloze goederen om zich heen bouwt om de leegte in zichzelf te vullen".

Het afval vinden ze een zeer ernstige zaak. Iedere Nederlander produceert evenveel afval als een klein bedrijf in de Derde Wereld. Volgens hen liggen er in Amsterdam meer oude fietsen op straat, dan er loslopende kinderen zijn in Rio de Janeiro. Een Nederlander rijdt twintigduizend kilometer per jaar in zijn auto; de gemiddelde snelheid is 30 kilometer per uur. Hij brengt dus 28 dagen per jaar door in zijn auto.

Over onze campagne "Honger hoeft niet" schrijven ze dat ze de leuze misleidend vinden. Want, als we honger in de wereld willen bestrijden, moeten we ook de welvaart en de overconsumptie bestrijden. "Als de levensstandaard in de rijke landen

MILIEU

RONDON

rapport aan de manier waarop het Noorden de zuidelijke helft van de wereld afhankelijk heeft gemaakt. Onze landbouw, waar ze de meeste kritiek op hebben, betitelen ze als modern kolonialisme en slavernij. Reden: om de 120 miljoen dieren (in Nederland) te kunnen voeren zijn er grondstoffen nodig uit de Derde Wereld. Er moeten daar twintig boeren werken voor een boer in Nederland. Op die manier gebruikt de Nederlandse bio-industrie 15 miljoen hectare elders. In Nederland kost het houden van een koe vierduizend gulden per jaar, zo'n inkomen halen maar weinig inwoners in de Derde Wereld. Het idee van de vier schrijvers om de mestproductie in Nederland om te slaan per hoofd van de bevolking leidde tot de volgende rekensom: in 1990 was er 86 miljoen ton mest in Nederland; dit betekent dat elke Nederlander per dag meer dan vijftien kilo dierlijke mest produceert.

Eigenlijk vinden zo ons een beklagenswaardig volk, omdat we vervreemd zijn geraakt van onze natuur, en omdat onze sociale structuur armzalig is. De westerling heeft in hun ogen

op het huidige peil moet blijven, dan hoeft honger wel". Nederland, dat op papier veel aan het milieubeleid doet, heeft een inconsequent beleid. Ze citeren met grote instemming de nota van minister Pronk "Een wereld van Verschil". Ze vinden dat zijn analyse goed is, maar dat zijn conclusie niet hard genoeg is. Ze stippen waardevolle elementen aan in het milieubeleid van het Kabinet, maar ze vinden dat de mentaliteit van ons volk zou moeten veranderen. Dat we als individuen de moed zouden moeten hebben, om het initiatief te nemen onze levensstijl en welvaart om te zetten in een ander gedrag.

Tot slot nog een citaat van de rapporteurs: "Er wordt gezegd dat de mens zes zintuigen heeft. Maar voor de Nederlanders schijnt het gezicht het belangrijkste te zijn. Wat je kunt zien, is heel belangrijk. Bijna alles is daarop gericht. De prachtig gevormde en gekleurde bloemen zonder reuk, de grote smetteloze groenten zonder smaak, fraaie landschappen zonder enige inwendige harmonie.

Adri Versluis

Een afvalverbrandingsinstallatie in de Kreis Kleve?

Een tijdje geleden konden we uit de krant vernemen dat er plannen zijn om over de grens in de regio Kleef een afvalverbrandingsinstallatie te bouwen. Hiertegen is verzet gekomen van Duitse en Nederlandse zijde. In dit artikel zal naast bezwaren tegen een dergelijke installatie ook worden ingegaan op de stand van zaken.

In Nijmegen staat reeds een grote afvalverbrandingsinstallatie waar o.a. het afval van de gemeente Groesbeek heen gaat. Wat zijn nu de bezwaren tegen het verbranden van afval? Immers het storten op vuilnisbelten is ook uit den boze.

1. Verbranden is het omzetten van vaak vast afval in gassen, geconcentreerde reststoffen en afvalwater. De gassen die vrijkomen kunnen schadelijk zijn voor de gezondheid van planten, dieren en mensen (denk maar aan de kankerverwekkende stof dioxine, die vrijkomt bij (verouderde) installaties). Uit de zes centrales die Nederland rijk is komen niet alleen 4-8 miljoen kilo zwaveldioxide en 3.5 miljoen kilo stikstofoxiden, maar ook vele kilo's giftige gassen. Ook de reststoffen zijn vaak giftig en ze zullen ook ergens heen moeten. Het stortprobleem verdwijnt dus niet, alleen het zichtbare volume wordt verkleind (tot 5-10% van het oorspronkelijke volume). De giftigheid wordt geconcentreerd (met name zware metalen en Polycyclische aromaten (PAK's), zodat het eigenlijk als chemisch afval behandeld moet worden. De slakken en vliegias worden echter van deze wet uitgezonderd en mogen zodoende gebruikt worden in o.a. wegebouw.

Een lichtpuntje is wel dat de Duitse normen voor emissie veel strenger zijn dan de Nederlandse en dat daardoor in Duitsland de technologische ontwikkeling van zuivering op een hoog peil staat.

2. Er zijn hoge kosten verbonden aan het bouwen van zo'n installatie. De oven in Duitsland gaat zeker minimaal 500 miljoen DM kosten en waarschijnlijk met de nieuwste richtlijnen voor rookgasreiniging nog veel meer.

3. Grondstoffen worden bij verbranding niet (her)-gebruikt, maar verdwijnen. Afvalverbranding staat dus haaks op het idee onze schaars wordende grondstoffen te hergebruiken.

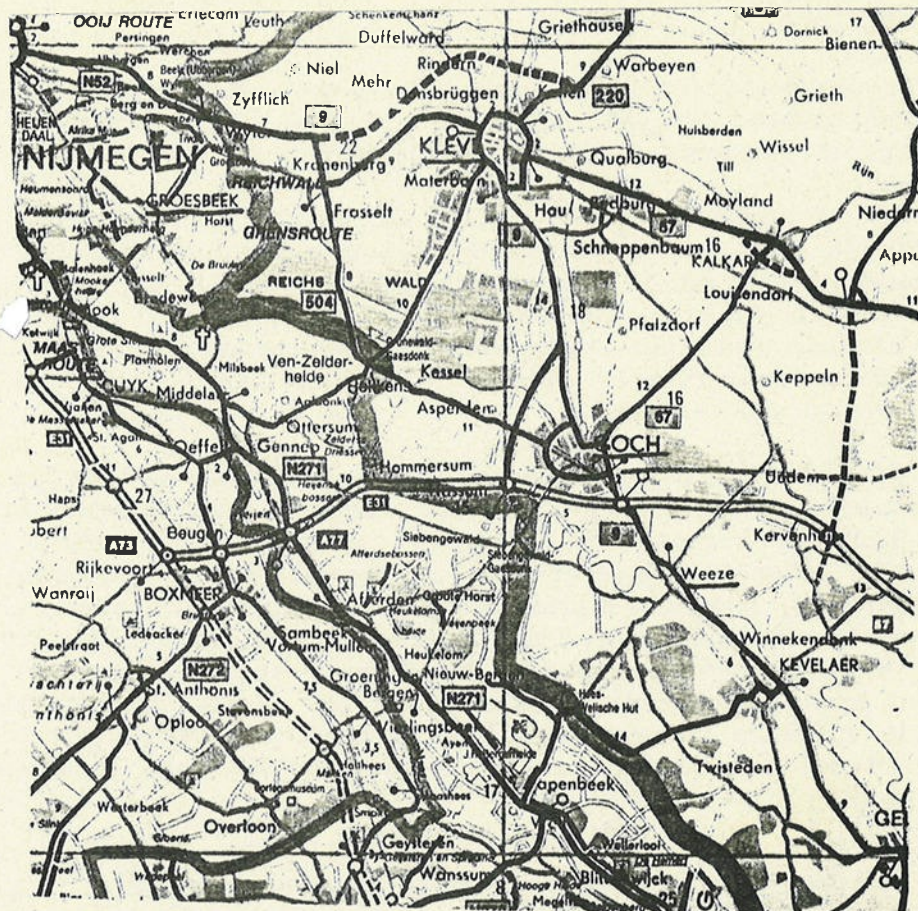
ken.

4. De druk tot het vermijden van de produktie van afval verdwijnt door de bouw van een afvalverbrander. Of anders gezegd: er moet voldoende aanvoer zijn om de oven brandende te houden. De aanvoer van kleinere hoeveelheden, die kunnen optreden bij akties tot beperking van het afval en het scheiden van afval bij de bron zou voor een installatie die gebouwd is op een groei van de afvalstroom wel eens heel ongewenst kunnen zijn. De wens tot voorkoming van afval zou door de afvalverwerkers uit bedrijfseconomisch oogpunt wel eens tegengewerkt kunnen worden. Ook hierbij moet aangetekend worden dat dit bezwaar de komende jaren nog wel mee zal vallen want het storten van afval op vuilnisbelten overtreft de verbranding nog vele malen, maar in een wat verdere toekomst is het gevaar zeker reeel.

Vooraf wanneer we bedenken dat de bij Kleef geplande afvaloven niet de enige installatie is. Verder naar het zuiden in de grensstreek van Limburg zijn nog zo'n acht andere installaties gepland.

Om deze redenen is een aantal milieugroepen en burgergroepen in de grensstreek van Nederland en Duitsland in het Limburgse Bergen rond de tafel gaan zitten om te kijken wat ertegen te doen valt. Ook de Werkgroep Milieubeheer Groesbeek zit bij dit overleg. Vanuit de Duitse zijde is o.a. de Big Mikk (Burgerinitiatie tegen Mullverbrennung im Kreis Kleve) zeer actief.

Over de vraag of de Nederlandse burger bij de inspraak betrokken kan worden, en wat de mogelijkheden zijn om bezwaar te maken tegen de Duitse vergunningen, wordt beschreven in het artikel "donkere wolken boven Groesbeek" elders in dit nummer. Duidelijk is wel dat het belangrijk is om, als inspraak mogelijk is, zo snel mogelijk in die procedures te

stappen en op die manier de vinger aan de milieupols te houden. Zo zal er waarschijnlijk een soort MER (Milieu Effekt Rapportage) nodig zijn in West-Duitsland. Verder is ook het informeren van de politici van de grensgemeenten, dus ook Groesbeek, van belang, want ook ons dorp kan onder de rookgassen komen te liggen van de Kleefse installatie. Bovendien heeft men in Nijmegen ook al uitbreiding aangevraagd voor de installatie aldaar.

Nog enkele interessante punten:

- het vooronderzoek over de lokatie van de Duitse afvalverbrander kostte al 1,5 miljoen DM! Tussen Goch en Weeze zou een 'geschikte' lokatie kunnen zijn.
- De capaciteit zal 250.000 ton per jaar zijn (ter vergelijking: voor de afvalverbrandingsinstallatie in Nijmegen is dit 'slechts' 60.000 ton).
- De firma's die vroeger kerncentrales bouwden gaan nu de afvalovens bouwen. Dit is overigens niet helemaal onlogisch daar met de verbrandingswarmte van de centrales ook elektriciteit opgewekt zal gaan worden.

De Werkgroep Milieubeheer Groesbeek zal de hele gang van zaken nauwlettend volgen. In het verleden heeft zij zich samen met andere groepen ook al ingezet tegen de aanleg van de installatie in Nijmegen, met als argument dat hergebruik en beperken van de afvalstroom de beste oplossingen voor het afvalprobleem zijn. Zij vermoedde toen al dat om een dergelijk bedrijf rendabel te maken het wel eens kon zijn, dat ook allerlei andere gemeenten hun afval daar kwijt zouden moeten kunnen raken. Dit blijkt nu ook inderdaad te gaan gebeuren. En wat te denken van het volgende scenario: als de grenzen in 1992 open gaan. Nederland brengt afval naar Duitsland, en Duitsland zou dan de restafvalstoffen naar Nederland brengen?

Wij houden u op de hoogte van de verdere ontwikkelingen.

Jo de Valk

1 INLEIDING

Onder de kop "Vrees voor Kleefse vuiloven" verscheen onlangs in het Groesbeeks Weekblad een artikel, waarin Duitse plannen om in het gewest Kleef een grote regionale afvalverbrandingsinstallatie te bouwen, werden bekend gemaakt.

Hoewel de locatie nog niet bekend is, kunnen mogelijk Nederlandse plaatsen onder de rook van de installatie komen te liggen, aldus het artikel en gewezen wordt op de negatieve publiciteit die vuilverbrandingsovens in het westen van het land vorig jaar hebben gehad vanwege onder andere de uitstoot van het kankerverwekkende dioxine. Duitse milieugroepen en ook de milieuwerkgroep uit het Limburgse Bergen willen al acties tegen de plannen ondernemen.

In dit artikel wordt ingegaan op de vraag of er los van acties zoals demonstraties e.d. mogelijkheden voor de Nederlandse burger zijn tot inspraak en bezwaar in de Duitse vergunningenprocedure, voor het geval dat de plannen doorgezet worden. Van belang zijn daarbij enige in het volkenrecht levende beginselen, zoals beginselen speciaal geldend voor grensoverschrijdende milieuproblemen en beginselen die te maken hebben met de beantwoording van de vraag welke mogelijkheden het recht van een staat biedt om buitenlanders toe te laten in rechtsbeschermingsprocedures. In de volgende paragrafen zullen eerst deze beginselen worden beschreven. Daarna zal het belang van die beginselen voor het antwoord op de vraagstelling worden aangegeven.

2 VAN BELANG ZIJNDE VOLKENRECHTELIJKE BEGINSSELEN

2.1 Beginselen, speciaal geldend bij grensoverschrijdende milieuproblemen

De hierna te noemen beginselen maken deel uit van de zogenaamde Brundtland-beginselen, die zijn opgesteld door een werkgroep van milieurechtsdeskundigen en worden geacht volkenrechtelijk algemeen aanvaard te zijn.

-staten moeten de zorgvuldigheid in acht nemen die geboden is ter voorkoming van het ontstaan van een aanzienlijk risico of substantiële hinder door grensoverschrijdende milieuverontreiniging.

-staten zijn volkenrechtelijk aansprakelijk voor de risico's van grensoverschrijdende milieuhinder, veroorzaakt door uiterst gevaarlijke activiteiten die wegens hun groot maatschappelijk nut niet worden verboden; er is sprake van een financiële aansprakelijkheid bij rechtmatige activiteiten; een soortgelijke risicoaansprakelijkheid bestaat ook als het gaat

om activiteiten waaromtrent de gevaarsaspecten bij het verrichten ervan weliswaar niet bekend waren, maar die later wel tot dergelijke gevolgen kunnen leiden.

-staten mogen bij de beoordeling van de toelaatbaarheid van milieuhinderlijke activiteiten geen onderscheid maken op het punt van de vraag of de gevolgen zich binnen of buiten hun grondgebied zullen uitstrekken (doe anderen niet wat je niet wil dat de eigen burgers geschiedt: het non-discriminatiebeginsel, zie ook paragraaf 2.3).

-staten moeten in goede trouw samenwerken, waarbij zoveel mogelijk moet worden gestreefd naar een optimaal gebruik van grensoverschrijdende hulpbronnen en effectieve bestrijding van grensoverschrijdende milieuhinder; ze moeten andere staten tijdig op de hoogte stellen van grensoverschrijdende milieuoverlast en dienen vooraf een onderzoek te laten uitvoeren naar de grensoverschrijdende gevolgen van een bepaald handelen; ze moeten samenwerken met andere staten bij de gegevensverzameling, het wetenschappelijk onderzoek

en het formuleren van gezamenlijke milieunormen, alsook moeten ze plannen maken en maatregelen nemen in noodsituaties waaronder een directe waarschuwing aan andere staten.

-staten moeten aan burgers adequate rechtsmiddelen bieden waarbij aan buit-landse personen gelijke toegang tot administratieve of gerechtelijke procedures wordt geboden als aan de eigen burgers.

2.2 Het territorialiteitsbeginsel

Dit beginsel houdt in dat een land de werking van het eigen rechtsstelsel strikt beperkt acht tot de grenzen van de eigen staat. Als gevolg daarvan kunnen bijvoorbeeld de rechtsgevolgen van een verleende vergunning zich niet uitstrekken tot het grondgebied van andere staten. Rechten van derden buiten het grondgebied kunnen er niet door worden aangetaast, terwijl omgekeerd niet ingezetenen niet worden toegelaten in een nationale procedure omdat ze geen eigen rechten kunnen inbrengen die door de werking van nationale bepalingen geschonden zouden kunnen zijn.²

2.3 Het non-discriminatiebeginsel

Dit beginsel houdt in dat aan de niet-ingezetenen van een staat dezelfde rechten zijn voorbehouden als aan ingezetenen. Voor het onderhavige onderwerp betekent dit dat aan niet-ingezetenen dezelfde rechtsbeschermingsmogelijkheden in milieuprocedures dienen te worden gegeven als aan de eigen burgers.³

3 DE JURIDISCHE BETEKENIS VAN DE IN PARAGRAAF 2 GENOEMDE BEGINSELEN

3.1 Zoals in paragraaf 2.1 reeds is aangegeven worden de daar genoemde beginselen geacht volkenrechtelijk reeds algemeen aanvaard te zijn. Als dat zou betekenen dat alle landen zich aan de beginselen zouden (moeten) houden, dan zou er "geen vuiltje aan de lucht zijn".

Het betekent echter niet meer dan dat is vastgesteld dat de beginselen al vaak in het handelingspatroon van staten voorkomen of dat staten hebben uitgesproken dat ze deze beginselen onderschrijven, hetgeen nog niet betekent dat ze daadwerkelijk worden toegepast. Niet gezegd kan worden dat het regels zijn van dwingend internationaal recht, die elk land moet toepassen op straffe van sancties door een internationale rechtsgemeenschap, zoals bijvoorbeeld de Verenigde Naties(VN).

3.2 Het antwoord op de vraag naar de juridische betekenis van het beginsel van een land dat de werking van het eigen rechtsstelsel strikt beperkt acht tot de grenzen van de eigen staat (par. 2.2) lijkt eenvoudig te geven. Het internationale recht verbiedt de soevereine bevoegdheidsuitoefening van een staat op het⁴ grondgebied van een andere staat. Volgens sommige auteurs kan dit anders liggen als de vraag in relatie wordt gebracht met grensoverschrijdende milieuverontreiniging en de daarop betrekking hebbende rechtsbescherming van de belanghebbende niet-ingezetenen van de staat. Volgens die auteurs lijkt het volkenrecht zich niet tegen "extra-territoriale werking" van nationale milieuwetgeving, in de vorm van een recht op gelijke toegang en hantering van het non-discriminatiebeginsel, te verzetten. Als de auteurs gelijk hebben is het de vraag of de wet van een staat dan niet strijdig is met internationaal recht. In de juridische literatuur is men het er wel over eens dat zo'n vraag door een internationale rechter zou moeten worden beantwoord, maar gewoonlijk bestaat er geen internationale rechter die dat doen kan.⁵

3.3 Het is vooral de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) geweest die zich sterk heeft gemaakt voor invoering van het non-discriminatiebeginsel (par.2.3) in het internationale recht en daartoe aanbeve-

lingen aan de lidstaten heeft gedaan. Dit recht zou voor staten de plicht met zich moeten meebrengen om kennisgeving te doen over de grenzen heen van projecten waarvan de gevolgen zich (ook) in het buitenland doen gevoelen, toegang te bieden tot informatie die ook aan de eigen burgers wordt verstrekt, niet-ingezetenen toe te laten tot hoorzittingen en de mogelijkheid te bieden tot het inseinen van bezwaren en zetslotte de mogelijkheid te geven om op te treden in administratieve en civiele procedures. Dit beginsel, dat ook in de Brundtlandbeginselen is opgenomen, is door alle OESO-landen op Spanje na onderschreven. De OESO-aanbevelingen hebben echter geen juridisch bindend karakter als gevolg waarvan de staten zich niet aan een rechtsplicht gebonden achten om in voorkomende gevallen de bescherming daadwerkelijk ook te geven. Men ziet het aannemen veeleer als een soort inspanningsverbintenis om dergelijke voorzieningen op korte termijn in de wetgeving op te nemen.

4 DE RECHTEN VAN DE NEDERLANDSE BURGER OM TOEGELATEN TE WORDEN TOT EEN INSPRAAK-EN BEZWAARPROCEDURE MET BETREKKING TOT HET AFGEVEN VAN EEN VERGUNNING VOOR HET BOUWEN VAN EEN AFVALVERBRANDINGSINSTALLATIE DOOR DE DUITSE OVERHEID

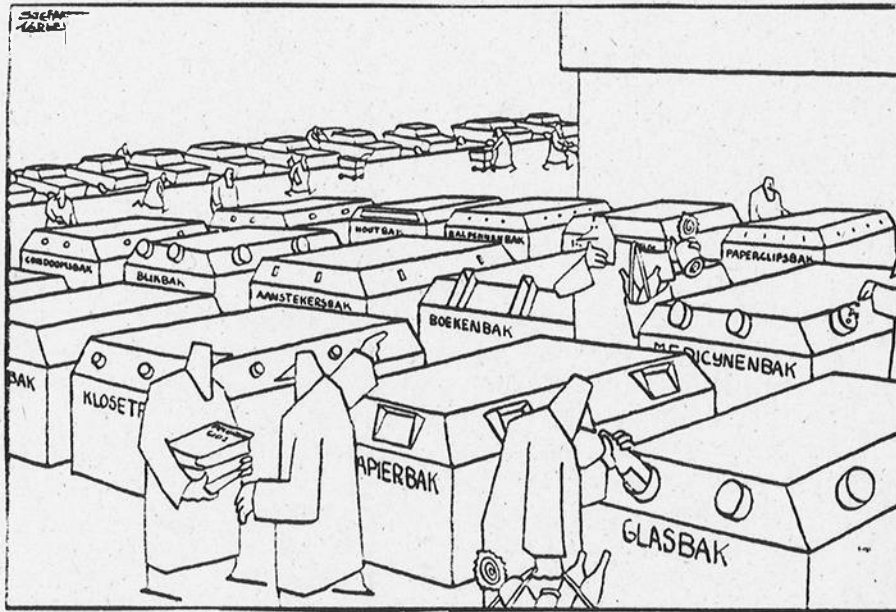
4.1 In de eerste plaats moet worden vastgesteld dat in het Duitse recht het territorialiteitsbeginsel (par. 2.2) geldt. Dit betekent dus dat het Duitse recht in beginsel de rechten van buitenlandse individuen die door activiteiten vanaf het Duitse grondgebied worden aangetast, niet beschermt. De in paragraaf 2.1 en 3.1 genoemde Brundtlandbeginselen dwingen Duitsland rechtens niet tot een andere opstelling. De reden waarom de Brundtlandbeginselen hier toch worden genoemd is, dat zij een eis van de Neder-

landse burger om te worden toegelaten tot een procedure, kracht bij kan zetten. In nog sterkere mate geldt dit ook voor het non-discriminatiebeginsel, want Duitsland heeft de OESO-aanbeveling terzake (par. 3.3) ook onderschreven, zodat de intentie er is om de beginselen in de Duitse wetgeving op te nemen. Gevraagd kunnen worden te anticiperen op toekomstige wetgeving.

4.2 In de Hamers-zaak verklaarde het Bundesverwaltungsgericht te Berlijn de Nederlander Hamers ontvankelijk in zijn beroep tegen het verlenen van een eerste deelvergunning voor de bouw van de kerncentrale Emsland te Lingen in de deelstaat Nedersaksen. Het gerechtshof was van mening dat de wetgever de vergunningsplicht voor nucleaire installaties had ingesteld met het oog op het aan die installaties inherente bijzondere gevarenpotentieel dat over de landsgrenzen heen reikt. Bovendien is de Bondsrepubliek volgens het Hof volkenrechtelijk verplicht grensoverschrijdende milieuverontreiniging zover te voorkomen en te beperken dat geen ernstige milieuschade aan een ander land wordt toegebracht. Wel betreft het Bundesverwaltungsgericht daarbij het Atomgesetz, dat wordt beschouwd als uitvoering van het Euratomverdrag. De bescherming die artikel 7 van die wet biedt strekt zich, aldus het Hof, dan ook tenminste uit over de burgers van de lidstaten van de Europese Atoomgemeenschap. Het is gezien dit laatste aspect de vraag of de uitspraak te beschouwen is als een doorbreking van het territorialiteitsbeginsel, die betekenis heeft buiten de uitvoeringswetgeving van internationale regelingen zoals de EG-verdragen.

5 AFSLUITING

De eventuele afgifte van een vergunning voor de aanleg van een afvalverbrandingsinstallatie in het Kleefse is ook voor Groesbeek van groot belang, omdat de uitstoot van de installatie, over de grens

Hergebruik, het enige alternatief

heen, gevaar voor de gezondheid oplevert. Daarom is het van belang voor bewoners van de grensstreek in de vergunningprocedure inspraak- en bezwaarmogelijkheden te hebben, om op die manier invloed te kunnen uitoefenen op de Duitse overheidsbeslissingen terzake. De WMG zal, in samenwerking met andere milieugroeperingen in het grensgebied, zich inspannen om deze inspraak-en bezwaarmogelijkheden te verkrijgen en te benutten, ook al zal het verkrijgen op de nodige weerstanden stuiten, zoals onder andere uit paragraaf 4 van dit artikel blijkt.

Noten

- 1 Environmental protection and sustainable development. Legal Principles and Recommendations, Graham and Trotman/Martinus Nijhof, Londen/ Dordrecht/ Boston 1987
- 2 Werkboek Milieurecht 1/2 OU, p.355
- 3 " " " " p.354
- 4 Jans, J.H. "Derde-belanghebbenden in het Nederlands/Westduitse grensgebied bij dreigende milieuverontreiniging", NJB 3 december 1983, p.1333-1341
- 5 Schermers, H.G. "Internationaal publiekrecht voor de rechtspraak" p.190-191
- 6 Werkboek Milieurecht 1/2 OU, p.354
- 7 Werkboek Milieurecht 1/2 OU, p.356

Geert Vink

HET EZELTJE

In de korte, blauwe schemering
deed ik een kleine wandeling.
De grond was rood, gebarsten-droog.
De lucht was dun en vreeslijk hoog,
en blauwe distels stijf en grillig
ritselden driftig en onwillig.
Stil grazend naast een grijze rots
zag ik opeens op hoge benen
een jonge ezel; zijn oren schenen
doorzichtig, zijn gelaat was trots.
Zijn lange, ambren ogen blonken
als water, ernstig en bezonken
en onpartijdig was zijn blik.
En na een korte, felle schrik
verstarde ik in verwondering.
Of kan het eerbied zijn geweest
voor dit schoon, ongeschonden beest,
waarmee ik langzaam verder ging?
Een pijnlijke herinnering:
zo ben ik vroeger ook geweest.
Die gaafheid en zachtzinnigheid,
onzware ernst en droomrigheid,
o kon ik dat nog ééns herwinnen,
kon ik nog ééns opnieuw beginnen.

M. Vasalis

Uit:
"Parken en woestijnen" (1940).
29e druk: 1985, Uitgeverij van
Oorschot, Amsterdam.

Een belangrijk milieuprobleem in Nederland is de 'vermesting'. Dat is de belasting van water, lucht en bodem met stikstof en fosfor uit dierlijke mest. Vanaf 1984 wordt ter bestrijding van dit probleem beleid gevoerd. Tot nu toe leverde het lang niet voldoende op. Hoe komt dat?

Opkomst intensieve veehouderij

In de jaren zeventig groeide de veehouderij in Nederland explosief. De zogenaamde intensieve veehouderij kwam op. Kippen, kalveren en varkens werden in grote aantallen bijeen gehuisvest in enorme stallen. Het voer kwam niet van het eigen bedrijf maar werd gekocht en in bulk opgeslagen in de karakteristieke silo's bij de stallen. Vooral in de provincies Gelderland, Overijssel en Noord-Brabant overspoelde deze vorm van veehouderij streken als de Achterhoek, de Gelderse Vallei en de Peel. Maar de groei van de veehouderij zat ook in de melkveehouderij. In de zandgebieden van Nederland steeg het aantal melkkoeien explosief. Noord-Brabant werd de eerste zuivelprovincie van het land. Al die beesten produceerden een onvoorstelbare hoop mest.

Ontkenning van het probleem

Dat dit een probleem zou gaan worden was onder deskundigen al vroeg duidelijk. In 1978 werd in een EG-rapportage al geconstateerd dat het in verschillende Europese regio's waaronder Nederland mis zou lopen. Ook in ons land zelf is er al lang geleden gewaarschuwd. Het probleem is ook niet zo moeilijk te herkennen. Voor Nederland bijvoorbeeld was bekend wat er aan veevoer geïmporteerd werd. Een kleine fractie van de stikstof komt in het vlees terecht. De rest verdwijnt in de winden en uitwerpselen van beesten, en komt de vorm van gas (ammoniak), vloeistof en vaste stof in het milieu. Daar zorgt het voor stank, bederft het drinkwater, doet het schade aan de natuur en tast het zelfs landbouwgewassen aan. Maar de signalen dat het verkeerd aan het gaan was werden aanvankelijk stelselmatig en bewust genegeerd. Op het ministerie van Landbouw wilde men de economisch belangrijke veehouderijsector niet lastig vallen met milieuregels.

Eerste beleid: aanpak van stankhinder

Het eerste probleem dat toch in Nederland beleidsmatig werd aangepakt was de stank ("geuroverlast"). In de Hinderwet kwamen bepalingen dat intensieve veehouderijen niet bij concentraties van bebouwing gevestigd mochten worden. Dit heeft ongetwijfeld een positief effect gehad. Alleen was het zo dat door de voortgaande uitbreiding van veehouderij in het landelijk gebied hele streken naar de mest gingen ruiken; ook ver buiten de "stankcirkels" van de Hinderwet.

Beleid tegen 'vermesting'

De overmaat aan stikstof en fosfor die in het milieu terechtkwam, leidde pas in de loop van de jaren '80 tot beleid. De ongebreidelde groei van de veestapel leidde onder meer tot een hollende achteruitgang van bossen in de Peel en de aantasting van het drinkwater op verschillende plaatsen in de zandgebieden van Nederland, op zeer veel andere plaatsen dreigde dat te gebeuren. De regering besloot om de uitbreiding van de veestapel tegen te gaan. Daarvoor werd in 1984 onverwachts een interimwetje uitgevaardigd. Die moest voorkomen dat het in de concentratiegebieden van intensieve veehouderij verder uit de hand zou lopen. Het doel van de wet werd echter niet bereikt. De veehouderij groeide gewoon door. Dat kon door opvulling van stalruimte, op basis van al verleende, of op de valreep verkregen vergunningen.

Stortvloed van regels

Op de interimwet volgde een stroom van regels. Boeren moesten een mestboekhouding gaan bijhouden. De verspreiding van mest werd gebonden aan voorschriften. Zo mocht uitrijden op het land niet meer in de wintermaanden. Onderwerking van mest diende snel te geschieden. Mestinjectie in de bodem deed zijn intrede, waarbij er vrijwel geen ammoniak meer vervluchtigt. Er kwamen mestquota. Dat wil zeggen dat boeren rechten hebben gekregen om een bepaalde hoeveelheid mest per jaar te produceren. Een Mestbank werd ingesteld voor het transport van mest naar gebieden waar nog een tekort aan mest is.

Effecten van beleid

Een algemeen probleem bij het mestbeleid is dat de controle op de naleving van regels onvoldoende is. Het landelijk gebied wordt slecht bezocht door controlerende instanties, die het druk hebben met andere zaken. De mestregels hadden effect, maar vaak niet de gewenste. Zo vielen bepaalde diersoorten niet onder de regelgeving. Boeren gingen deze beesten (onder meer schapen) massaal houden, waardoor de mestproductie toch kon groeien. De terugdringing van de hoeveelheid mest zal pas in het jaar 2000 hebben geleid tot een milieuhygiënisch verantwoorde bemesting. Tot die tijd groeit het probleem alleen maar. Maar dan nog zal mest tientallen jaren lang voor problemen zorgen. Want het met mest vervuilde water bereikt pas over decennia onze waterwinputten. Een ander probleem komt voort uit het feit dat de toegestane hoeveelheid uit te rijden mest is berekend op basis van het fosfaatgehalte. Er is daarbij vanuit gegaan dat het stikstofgehalte met het fosfaatgehalte mee omlaag zal gaan. Nu blijkt dat dat verband niet zo rechtstreeks ligt als eerder verondersteld is. Sommige technische oplossingen, zoals injectie van de mest, verplaatsen het probleem in plaats van dat ze het oplossen. De stikstof vervluchtigt niet meer als ammoniak, maar komt als nitraat in de bodem en bedreigt daar het grondwater. Door toekenning van mestquota, ook aan boeren die nu naar verhouding nog maar weinig vee hebben, is het mogelijk dat de veestapel (bij die boeren) nog aanzienlijk vergroot zal worden. De recente voornemens van minister Bukman om die 'latente' mestquota te schorsen, zijn bedoeld om dit te voorkomen, maar gezien de storm van protest is het onduidelijk of dit doorgaat. Door de fasegewijze vermindering van de toegestane uit te rijden hoeveelheid mest, stijgt het mestoverschot. Immers, wanneer er minder op het land gebracht mag worden, moet er meer via de Mestbank naar elders getransporteerd worden of worden verwerkt. Voor de verwerking heeft de landbouwsector beloofd mestfabrieken te bouwen. In 1995 zouden die zoveel verwerkingscapaciteit moeten hebben dat het overschot aangepakt kan worden. Op dit moment wordt duidelijk dat dat bij lange na niet wordt gehaald. De ministers van landbouw en milieu hebben afgesproken dat wanneer dat inderdaad het geval blijkt, dat dan de veestapel moet worden ingekrompen. Vanuit de landbouwsector wordt moord en brand geroepen wanneer inkrimping van de veestapel ter sprake komt. Toch is er voor één diersoort al sprake van een inkrimping: de melkveehouderij. In 1985 is de superheffing ingevoerd, waardoor boeren niet meer dan een vastgestelde hoeveelheid melk mogen produceren. Door een goede controle ging de hoeveelheid geproduceerde melk inderdaad omlaag, evenals de hoeveelheid mest. Dit is in feite het grootste succes in het terugdringen van de geproduceerde mesthoeveelheid! Na aanvankelijk protest voldoet de superheffing zeer goed. De melkveehouders produceren minder met minder koeien en hun inkomens zijn de laatste jaren goed. Er is veel verschil tussen de melkveehouderij en b.v. de varkensmesterij, maar de geschiedenis van de superheffing laat zien dat een gedwongen verlaagd productieplafond niet per se negatief hoeft te zijn. Technische oplossingen als verwerking in mestfabrieken of omzetting van de mest op het bedrijf in onschadelijker stoffen (bijvoorbeeld door algen) zullen zeker bijdragen aan de oplossing van de problematiek. Maar het is de vraag of het snel genoeg gaat.

Beoordeling mestbeleid

Het geheel overziende is het mestbeleid heel erg ingewikkeld (het is in werkelijkheid nog veel erger dan hierboven geschetst), sterk veranderend, kende het onvoldoende steun onder de boeren en - wat net zo erg was - was er te weinig overtuiging vanuit het ministerie van landbouw. Nodig zijn duidelijke strenge regels, waarvan de naleving gecontroleerd wordt. De melkquotering leert dat strenge regels gepaard gaande met garantie van een behoorlijk inkomen goed kan werken. Het loont om ook te zoeken naar oplossingen die de individuele boer geld opleveren. In Brabant zijn bemoedigende experimenten waarbij boeren precies bijhouden hoeveel meststoffen hun bedrijf binnenkomen en hoeveel er uitgaan. Men streeft naar een evenwichtsbemesting, waarbij er evenveel aan de bodem wordt toegediend als er via gewassen uitgaat. Dit blijkt ook financieel aantrekkelijk.

De oplossing van Wie kent Groesbeek was 'Lagewald 13'. We bevonden ons toen op de hoek van een gladiolenveld. Hent Eikholt uit de Bosstraat had de juiste oplossing ingestuurd. Aangezien hij dit met grote regelmaat doet, mag hij als Groesbeekkenner bestempeld worden.

Deze keer staan we aan de grens van de bebouwde kom, op een weg die nog vrij nieuw is. We staan met de rug naar de woonwijk en kijken naar het oosten. Rechts wordt het zicht ontnomen door een ca. 6 meter brede houtwal, waardoorheen een paadje loopt. Links daarvan weilanden met op de achtergrond een boerderij en een woonhuis, die langs een beruchte straat staan. Achter de gebouwen is de stuwwal van Duitsland te zien. Naar links kijkend, zien we die stuwwal lager worden. Het punt dat hij verdwijnt, is echter niet te zien. Een populierenbosje en een langgerekte verhoging in het landschap verspert het doorzicht. Links hiervan staat nog een groepje mobiele woningen.

De weilanden waarop nu nog schapen, koeien en soms een pony grazen staan op de nominatie om plaats te maken voor huizen. Groesbeek heeft besloten een groeigemeente te blijven. Men is als de dood om te 'vergrijzen', zoals dat heet. Dat heeft wel tot gevolg dat er in een vrij hoog tempo steeds meer huizen bijgebouwd moeten worden. Als het Nijerf volgebouwd is, wordt Groesbeek op deze plaats uitgebreid. Het voorontwerp bestemmingsplan heeft al ter inzage gelegen.

Wat is het (landschappelijk) belang van deze plek. "Weinig" zal men geneigd zijn te zeggen, vergeleken met de rest van Groesbeek. Het gloeit ietwat. Botanisch is het ietwat interessanter. Er zijn jaren dat het er op de laagste plekken in het voorjaar roze ziet van de pinksterbloemen. Dat komt omdat de grond er vrij vochtig is en (nog) niet overbemest. De pinksterbloemen zijn restanten van verdwenen bloemenweiden, die hier gelegen hebben.

Een woonwijk van het type 'Groesbeek' is landschappelijk helemaal helemaal onaantrekkelijk. Stenen, asfalt en auto's en af en toe een lapje groen op de overgebleven plekkjes, dat is het lot van deze plek. Niet echt rooskleurig. De houtwal blijft overigens gehandhaaft.

Procederen tegen de plannen hebben weinig kans van slagen. De Kroon zal uiteindelijk zeggen dat natuur en landschap niet zo bijzonder zijn dat behoud noodzakelijk is. Niet meer, zouden ze eraan toe moeten voegen. De moderne, intensieve heeft het landelijke Groesbeek tot een 'groene woestijn' gemaakt, waar nauwelijks meer groeit dan gras. Gebieden als de Bruuk of de Jansberg liggen hierin als natuur-oases. De keuze is dus niet zo moeilijk meer: Landbouw of huizenbouw.

Als we dan kiezen voor huizenbouw dan kan de natuur daar misschien toch nog aan haar trekken komen (en daarmee ook de mens). Door in de nieuwe wijk een grote aaneengesloten 'dorpsweide' te maken net als bij de Foerperpot, wordt de wijk een stuk aantrekkelijk om in te wonen. Door de bovenlaag van de bodem af te graven wordt het gebied natter en voedselarmer. Daardoor kunnen de bloemen (en vlinders) weer terug komen. De grond kan men gebruiken voor de huizenbouw. Zo ontstaan een natuuroase in de wijk, waar de kinderen in contact kunnen komen met de natuur en veel bewoners een aardig uitzicht hebben. Bij de Foerperpot kunnen we dit mooi zien.

Nieuwbouwwijken met flinke 'dorpsbloemenweiden', die onderling verbonden zijn door groenstroken, zodat ook de dieren en planten van het ene naar het andere kunnen gaan, is misschien wel een aantrekkelijk alternatief, voor als we dan toch moeten bouwen.

Zo dat was het deze keer. De vraag is waar staan we. Oplossingen sturen naar: Henny Brinkhof, Hobbemaweg 10, 6562 CT Groesbeek.

Succes met de speurtocht.

De winter is het jaargetijde van de rust. De loofbomen hebben hun bladeren laten vallen, naaldbomen groeien niet meer. Veel planten sterven af. Zaad is verspreid en wacht tot gunstige tijden om te kunnen kiemen. Vogels trekken weg. Allerlei dieren houden een winterslaap of -rust of gaan gewoon dood (veel insekten).

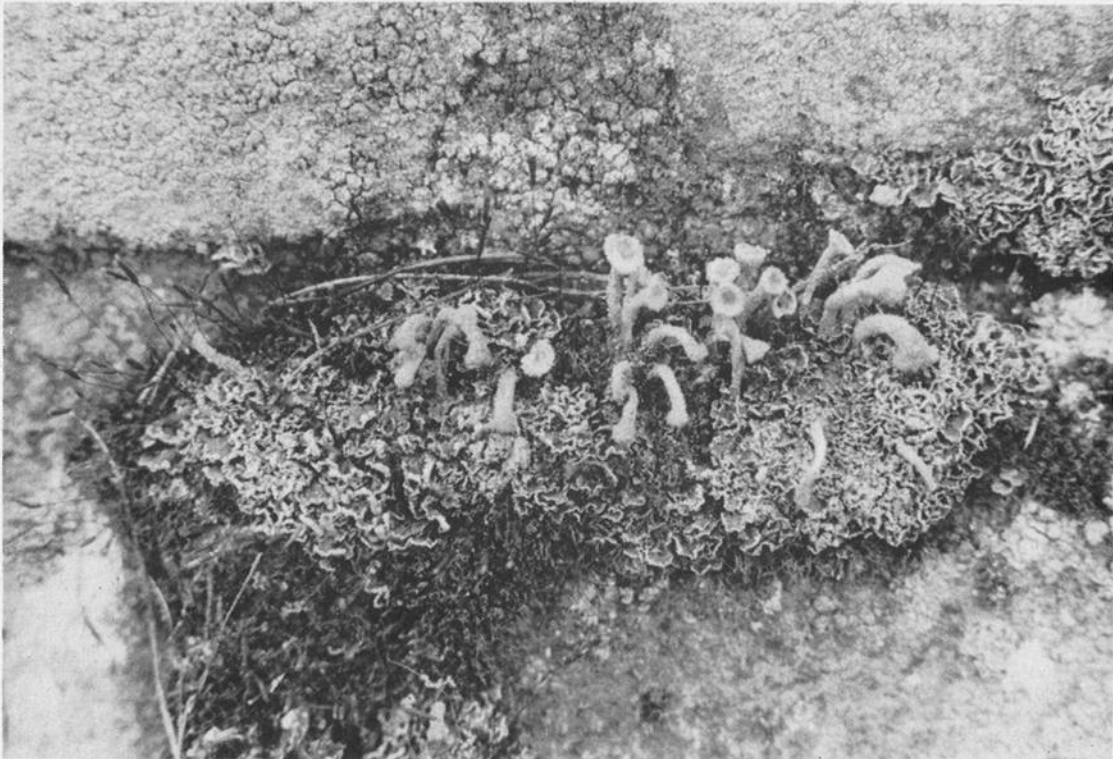
Toch is de natuur niet helemaal dood. Veel zangvogels zijn weliswaar naar het zonnige zuiden weggetrokken, anderen zijn daarentegen juist aangekomen vanuit het barre noorden.

Sommige planten beleven in het winterhalfjaar hun goede tijd. Dit geldt vooral voor korstmossen en gewone mossen. Dit zijn plantje die in de winter in het licht komen te staan omdat ze planten die hen normaal in het donker zetten, afgestorven zijn of hun bladeren hebben laten vallen. In het vochtige winterseizoen zullen deze planten het op zachte dagen goed doen. Ze kunnen groeien. Niet dat dat snel gaat. Maar toch.

Op de foto hieronder zien we bekermos, een korstmos die vaak op muren groeit. Korstmossen zijn planten die het gevolg zijn van een onlosmakelijke symbiose tussen een schimmel en een wiertje. Korstmossen zijn op allerlei extreme milieus te vinden. Van stoeptegels en boomschors tot in het hooggebergte en de Zuidpool.

De foto bovenaan de volgende pagina laat beukenootjes zien op een bed van mossen. Ook zij profiteren van de vocht en het licht gedurende het winterhalfjaar.

Hetzelfde doet de Klimop, die we daaronder zien. Ook deze plant blijft 's winters groen, zodat hij in zachte perioden in het najaar en vroeg in het voorjaar wanneer de zon kracht krijgt en de bomen nog geen blad hebben meteen kan gaan groeien en niet hoeft te wachten tot de knoppen uitlopen.

TEXTIEL ALS MILIEUVERVUILER

In de laatste maanden is er in de media een paar maal aandacht besteed aan het onderwerp "textielvervuiling". Nu is dit een aspect waar velen van ons, in ons streven naar verbetering van het milieu, aan voorbij zijn gegaan. Waarschijnlijk gewoon, omdat we het ons niet bewust waren. Reden om er in onze december-aflevering bij stil te staan.

Het maken van kleding en meubelstoffen gaat gepaard met een enorme belasting van het milieu, dat staat vast. Bij de keuze van kleding en meubels spelen vaak onberedeneerbare processen een rol. Het milieu-aspect verliezen we dan gemakkelijk uit het oog. Bijvoorbeeld, als we in het bos wandelen en van de natuur om ons heen genieten, denkt toch niemand eraan dat de spijkerbroek die we dragen in een chloorbad gebleekt is, dat ons felgekleurde T-shirt een kankerverwekkende stof kan bevatten, en het polyester jack niet meer afbreekbaar is. Het is echter wel de realiteit.

We hebben altijd gedacht dat natuurlijke vezels een positieve "binding" met de natuur hadden en dat we synthetische materialen beter konden mijden. Dit is een mythe die moet verdwijnen, want ook het "natuurlijke" deel van onze garderobe is inmiddels uitgebreid door de chemische molen gegaan.

In dit artikel zullen we het hebben over: de katoenteelt en de katoenverwerking; synthetische vezels; de inbreng van de fabrikant, overheid en consument; de nieuwste ontwikkelingen in de katoenproductie.

1. Natuurlijke vezels.

a) De katoenteelt.

De natuurlijke vezels zijn: katoen, linnen, wol, jute en zijde. We zullen hier voornamelijk ingaan op de katoenteelt. Katoen wordt al eeuwenlang verbouwd. Van bovengenoemde natuurlijke vezels wordt katoen het meest verkocht. Het is sterk, redelijk goedkoop, kan goed vocht opnemen, is gemakkelijk te verven en verdraagt hoge temperaturen. Bovendien is het goed wasbaar en zelfs ontsmetbaar. Het ademt, en het prikt niet op de huid. Katoen is, met een aandeel van vijftig procent, de meest gebruikte vezel in de kledingindustrie. In de wereld

Katoenplante

wordt ongeveer veertig miljoen hectare katoenverbouwd. (Voor een T-shirt is ongeveer 10 vierkante meter bouwgrond nodig.) Het is echter een product dat een enorme milieuvuiling en versterking van het ecosysteem met zich meebrengt. Om plantenziekten en insectenplagen te bestrijden wordt met enorme hoeveelheden landbouwgif gestrooid. Van al het landbouwgif in de wereld wordt 18 procent gebruikt voor de katoenplant. Deze plant is erg infectiegevoelig en moet soms wel 43 keer bespoten worden. De katoenplantages slokken enorme hoeveelheden water op. Een katoenproductie van tien ton is net zo vervuilend als een stad met 220 duizend inwoners.

Katoen wordt onder andere verbouwd in Amerika, Rusland, India en Turkije. Het is bekend dat de katoenplantages in Amerika grote milieuproblemen opleveren. Ook in Rusland, rondom het Aralmeer, kampt men met ernstige milieuproblemen. Door het enorme watergebruik is het grondwater te laag, en zijn er resten bestrijdingsmiddelen in te vinden. Uitsterven van de vissoorten in het meer, en van de vogelsoorten in het gebied is het gevolg. Er is een hoger percentage aangeboren afwijkingen bij baby's en groeistoornissen bij kinderen. Paraquat en DDT zijn in West-Europa verboden, maar waarschijnlijk worden ze nog ge-

bruikt in landen als Turkije, Sudan en Rusland. Zo raken bodem en grondwater daar vervuild en worden de landarbeiders ziek door het hanteren van de gifspuit.

b) Katoenverwerking.

Dat was de katoenverbouwing. Nu het proces van verwerking. Na de katoenbollen krijg je het ginnen (spreek uit: dzinnen); hierbij wordt op mechanische wijze de katoenpluis van het zaad getrokken. Van de katoenpitten die over blijven wordt olie geperst, en wat verder overblijft is goed voor veevoer. Dan wordt de ruwe katoen(pluis) in balen geperst en naar het land van bestemming verscheept. Voor het bewaren van ruwe katoen en wol tijdens de verschepping, worden conserveringsmiddelen gebruikt, zoals pyrethroiden en chloorfenolen. Bestrijdingsmiddelen worden er in Nederland waarschijnlijk niet voor gebruikt, dat gebeurt op de landbouwgronden. Ze kunnen wel in ons grondwater terecht komen bij verdere verwerking van het textiel. De balen komen dan bij de veredelingsindustrie terecht en het "veredelen" kan beginnen. De ruwe stoffen worden tijdens en na het weven en spinnen uitgebreid chemisch behandeld. De vezels worden gereinigd, merciseren vindt plaats om de stoffen meer glans te geven en verfstoffen beter te laten hechten. Ze worden geverfd, bedrukt, waterafstotend, kreukwerend en brandwerend gemaakt. De volgende schadelijke stoffen komen hieraan te pas: chemicalien, kleurstoffen, aromatische koolwaterstoffen die verf beter aan de textiel binden, formaldehyde en rot-, mot- en schimmelwerende middelen (biociden). Vooral de kleurstoffen en biociden zijn vervuילend.

Een voordeel van produceren van natuurlijke vezels is, dat dit niet ten koste gaat van onze eindige voorraad aardolie, want katoenplanten groeien ieder jaar weer, schapen leveren steeds wol en zijderupsen spinnen nieuwe cocons.

Het is, als afvalproduct, goed geschikt voor recycling: tweedehandszaken, "De Zak van Max", verwerking tot poetskatoen. Bij verbranding ontstaan geen giftige stoffen, en

het vergaat gemakkelijk. Zoals we zien ligt het grootste probleem bij de verbouwing en het proces van bewerking.

2. Synthetische vezels.

Synthetische vezels worden uit aardolie gemaakt. Uit de aardolie worden basisstoffen gemaakt, die worden omgesmeed tot polymeren: dit zijn de synthetische vezels. Over de productieprocessen en de belasting daarbij voor het milieu is niet zoveel bekend. Wel zijn de basisstoffen bekend: organische zuren, triolen, *acrylonitril, *acrylzuur, *tetrafluorethyleen, *gechloreerd acrylonitril, *caprolactam, *aminen, *ethyleenglycol, tereftaalzuur, propaan, *isocyanaten, polyalcoholen, *vinylchloride, *vinylideenchloride. (De riskante stoffen zijn gemerkt met een sterretje.)

Een groot bezwaar van synthetische vezels is dan ook, dat de meeste basisstoffen gevaarlijk zijn. Tevens ondergaan ook deze vezels het proces van kleuren, bleken, kreukwerend, brandwerend maken enz. Ongeveer 15-30% van de kleurstoffen komt in het afvalwater terecht, omdat deze zich niet goed aan de vezels hechten. Het chemisch afval: In 1987 is er door de garen- en vezelindustrie 140.000 ton chemisch afval gedumpt.

Ook de nadelen van synthetische vezels zijn (net als bij katoen) aanzienlijk. Allereerst onze snel verminderende aardolievoorraad. Dan de vervuiling van het grondwater. Bij verbranding als afval komen er giftige stoffen in de lucht, en bij dumpen op de afvalberg kan het tientallen tot honderden jaren duren eer het goedje vergaan is.

De FABRIKANT heeft een grote verantwoordelijkheid ten opzichte van het "textielbeleid", want hij plaatst de bestelling. Het probleem van milieuvuiling is door verschillende instanties onder de aandacht gebracht. Het zal echter een lange en moeizame weg zijn, voor er daadwerkelijke verbetering in de huidige situatie tot stand is gebracht. Er zijn al wat aarzelende stappen in de goede richting gedaan. Zo werd er begin december een congres gehouden in de Rietveld-acade-

mie, waar studenten van zestien mode-opleidingen (acht uit Nederland, acht uit het buitenland) met sprekers en gasten discussieerden over de toekomst van mode in verband met milieuvervuiling. In het modevakgebied zou men wel op korte termijn een goede productinformatie willen. Deze is echter nog niet voorhanden. In de biologische/ dynamische voedingsindustrie hanteert men een streng gecontroleerde labelling. Dit is wat men in het modevakgebied ook zou willen. Echter alleen bij het merk "Esprit" is een eco-label in voorbereiding.

Het wordt hoog tijd dat DE OVERHEID in actie komt. Voor zover bekend, heeft het ministerie van VROM onlangs de eerste verkennende gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van het grootwinkelbedrijf. Volgend jaar komt waarschijnlijk de vervuiling van textiel op de agenda. De textielindustrie valt sinds vorig jaar onder de wet Verontreiniging Oppervlaktewater. Voor 1994 hoopt de dienst Binnenwateren afspraken te kunnen maken met vertegenwoordigers van de industrie over beperking en hergebruik van afvalstoffen. Er wordt door TNO en KRL gewerkt aan het opzetten van een uitgebreide databank van afvalstoffen. Dit zal het verwerken van de aanvragen voor lozingsvergunningen vergemakkelijken.

Wij als CONSUMENT zijn natuurlijk ook belangrijk. We vormen namelijk zelf het grootste probleem, door onze regelmatige gang naar de kledingwinkel. De cijfers van de Vereniging Herwinning Textiel liegen er niet om: we gooien in Nederland per jaar 105.000 ton textiel weg. Daar wordt 3.5000 ton van ingezameld, een gedeelte hiervan gaat naar de Derde Wereld. Echter, 73.000 ton textiel komt op de afvalberg terecht. Slechts een kwart van deze berg bestaat uit natuurlijke stoffen die makkelijker vergaan. De rest is een "gift" aan de natuur.

Tot slot de NIEUWSTE ONTWIKKELINGEN op het textielfront: milieuvriendelijk produceren kan!
In Denemarken kreeg het bedrijf

Novotex in 1987 een prijs. Ze hebben daar een natuurlijk anti-krimpbad ontwikkeld in plaats van het chemische anti-krimpbad. Ze gebruiken bij de verfbaden lage metaalconcentraties, en het bleekmiddel chloor wordt vervangen door het in water oplosbare peroxide. Tien procent van hun katoen is inmiddels geheel ecologisch verantwoord geproduceerd. De andere negentig procent is van redelijk "groene" kwaliteit. Dit is in Denemarken te koop onder het merk "Green Cotton".

Samen met "Kristal Product" zoekt "Novotex" naar verfstoffen die het minst schadelijk zijn voor mens en milieu.

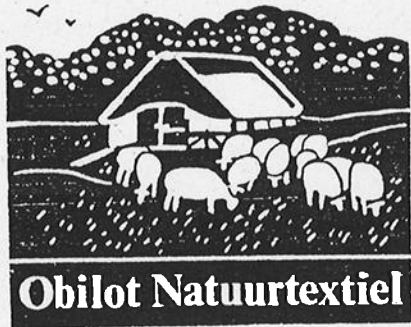
In Midden- en Zuid-Amerika komen bruine en groene katoensoorten voor. Bo-Weevil experimenteert met deze katoensoorten, die van zichzelf al een kleur hebben. Het vervuilende kleurproces kan bij deze soorten achterwege gelaten worden. De planten zijn veredeld en gecultiveerd, en de eerste stoffen zijn recent op de markt gekomen.

In het zuid-Turkse Kahraman Marash is men gestart met een uniek project. Er wordt katoen verbouwd, waarbij geen kunstmest en landbouwgif wordt gebruikt. Er worden geen chemische bestrijdingsmiddelen gebruikt, maar de parasieten worden bestreden met hun natuurlijke vijanden. De eitjes hiervan gooit men met behulp van stooibussen over de katoenknoppen. Dit alles is natuurlijk een zeer arbeidsintensief proces. De oogst van 1991 was toereikend voor ongeveer 2000 T-shirts; voorlopig dus nog exclusieve kleding!

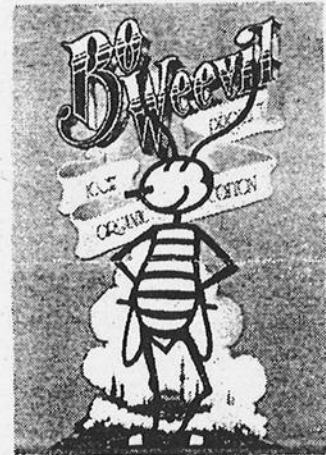

De importeur van deze katoenen kleding is Kristal Products te Ermelo. Het merk van deze kleding is "Bo-weevil".

In Nederland zijn er enkele winkels die deze textiel verkopen:
"Obilot Natuurtextiel" in Zutphen en
"De Regenboog" in Nijmegen.

Het Bo Weevil-label

Adri Versluis

Documentatie

1. Artikel Drs. A. Klingenberg (februari 1991), Stichting Natuur en Milieu te Utrecht.
2. Documentatie van Milieudefensie te Amsterdam.

Adressen

- * Kristal Products (Bo-Weevil), Postbus 236, 3850 AE Ermelo.
- * Obilot Natuurtextiel, Groenmarkt 1, 7201 HW Zutphen (tel. 05750-17091).
- * De Regenboog, Van Welderenstraat 17, 5512 MB Nijmegen (tel. 080-221262).

HET RECHT MET BETREKKING TOT ONZE RUIMTE

Reeds geruime tijd is de verdeling en inrichting van de ruimte die ons ter beschikking staat punt van discussie; aanvankelijk ging het met name over stedenbouwkundige activiteiten (denk aan de uitbreiding van woonwijken en het probleem van lintbebouwing daarbij), later kwamen andere belangen naar voren die ook de ruimte claimen zoals landbouw, het verkeer en vervoer, openluchtrecreatie en natuur- en landschapsbehoud. Deze belangen botsen maar al te vaak, vooral als zij plannen tot uitvoering willen brengen op dezelfde plaats (grond is een schaars artikel in Nederland), maar ook als zij te dicht bij elkaar hun activiteiten zouden willen realiseren (bijvoorbeeld de aanleg van een vuilnisstortplaats naast een natuurreservaat). Daarom zijn er veel overheden, ieder voor zover zij bevoegd zijn, zich met de bestemming, de inrichting en het beheer van de ruimte gaan bemoeien.

Ruimtelijke wetten

Een groot scala van wetgeving staat hen daartoe ter beschikking. De belangrijkste wet om het proces van ruimtelijke activiteiten in Nederland beter te kunnen beheersen is wellicht de wet op de ruimtelijke ordening. Deze wet is begin jaren zestig tot stand gekomen en sindsdien een aantal keren aangepast en herzien. Het gaat in deze wet niet alleen om een zo goed mogelijke verdeling en gebruik van de grond, maar ook om een brede afweging van de verschillende belangen en aanspraken op de ter beschikking staande ruimte. De wet bevat onder meer procedures voor het vaststellen van plannen op de drie overheidsniveaux en regelingen voor de uitvoering van die plannen. Ruimtelijke ordeningsplannen zijn:

- structuurschetsen en structuurschema's (zogenoeten planologische kernbeslissingen PKB's) op rijksniveau;
- streekplannen op provinciaal nivo;
- structuur- en bestemmingsplannen op gemeentelijk niveau.

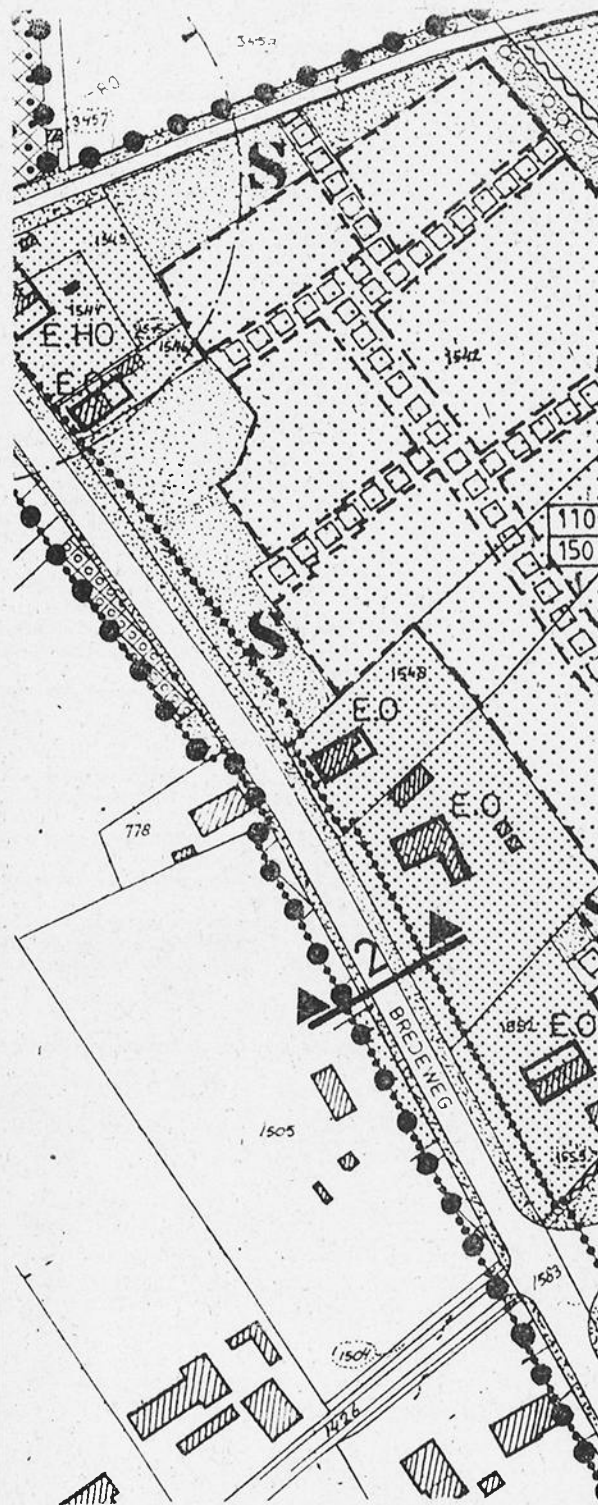
Het belangrijkste plan is het bestemmingsplan; dit niet in het minst doordat dit het enige plan is dat bindend is voor burgers en overheid. Het is daarom geen wonder dat veel (rechts)zaken betrekking hebben op bestemmingsplannen, ook in Groesbeek (denk maar aan de lange procedure tot aan de Raad van State van het onlangs definitief goedgekeurde bestemmingsplan "Tuincentrum Knapheideweg"). Maar al te vaak spelen de belangen van natuur, milieu en

landschap hierbij een rol. Op het bestemmingsplan en zijn procedures zal hieronder nader worden ingegaan.

Bestemmingsplan

Het vaststellen van een bestemmingsplan voor de bebouwde kom van de gemeente is niet verplicht. De meeste gemeenten hebben er verschillende voor de uitbreidingswijken en de renovatie- of reconstructiegebieden in de oude wijken (In Groesbeek bijvoorbeeld het plan "Nijerf" en het "Centrumplan"). Deze plannen geven vooral richting aan bouwplannen en het realiseren van groenvoorzieningen. Voor het gebied van de gemeente dat niet behoort tot de bebouwde kom moet een bestemmingsplan worden vastgesteld. Een bestemmingsplan moet bovendien om de tien jaar worden herzien. Het is een schande dat een groot aantal gemeenten nog steeds niet aan deze verplichtingen wil voldoen: ook het "Bestemmingsplan buitengebied" van de gemeente Groesbeek is verouderd en zou al een paar jaar geleden officieel moeten zijn herzien. Dit plan wordt pas over enige jaren aangepast in samenhang met de vaststelling van het landinrichtingsplan.

In de tussenliggende tijd behelpen de gemeenten zich met het vaststellen van kleine, meer gedetailleerde bestemmingsplannen voor het realiseren van allerlei activiteiten, zoals ook het voornoemde plan "Tuincentrum Knapheideweg". Een meer algemene visie op het buitengebied ontbreekt bij deze zogeheten 'postzegelplannetjes', waardoor er toch weer strijdige belangen naar voren komen die

Stukje plankaart van het bestemmingsplan Nijerf

met een goed kaderplan wellicht voorkomen kunnen worden (vergelijk Tuincentrum versus Heemtuin).

Inhoud van bestemmingsplannen

Een bestemmingsplan bevat zowel de bestemmingen van het gebruik van de grond als vergunningvereisten met

betrekking tot aanleg en bouw (inrichting). Zij voorziet ook in gebruiksvoorschriften (beheer) met betrekking tot die gegeven bestemming. Van de voorschriften van het plan is vrijstelling mogelijk, terwijl voor sommige situaties nadere eisen kunnen worden gesteld door B&W. In de regel wordt deze vrijstellingsmogelijkheid alleen toegepast voor tijdelijke werken of bouwwerken van geringe omvang (zogenoeten kruimelgevallen), doch er kunnen ook grotere plannen mee worden gerealiseerd. Zeer berucht in dit verband is de vrijstelling op grond van artikel 19 WRO, waarmee - als de gemeenteraad daartoe besluit en Gedeputeerde Staten daartegen geen bezwaar maken - grote wegen en uitbreidingsplannen voor woningbouw kunnen worden gerealiseerd. De procedure voor het verlenen van een dergelijke vrijstelling is met veel minder waarborgen voor derden omkleed dan de normale procedure voor het vaststellen of herzien van een bestemmingsplan. Wel staat bij vrijstellingen beroep open tegen de verlening van de eventueel noodzakelijke bouwvergunning op grond van de wet Arob bij de Raad van State. De ervaring leert dat ook in geval van een beroepszaak de Raad van State kiest voor het economische belang boven dat van natuur en milieu. Dit is des te schrijnender omdat de vrijstellingen meestal betrekking hebben op de eerder genoemde postzegelplannetjes van de gemeenten, en min of meer los staan van enige beleidsvisie voor het betreffende gebied.

Belangrijk is dat de gemeenten sinds de wetsherziening in 1985 meer mogelijkheden hebben om naast een gedetailleerd bestemmingsplan een globaal eindplan te kunnen vaststellen voor het landelijk gebied. Zo'n plan biedt meer ruimte om snel te kunnen inspelen op nieuwe gewenste ontwikkelingen, terwijl toch met een "beschrijving in hoofdlijnen" de essenties van het ruimtelijk beleid stevig in het plan zijn verankerd. Bij zo'n globaal eindplan is toepassing van de vrijstellingsmogelijkheden dan minder nodig. Ook biedt een globaal plan een geschikt kader voor landinrich-

ting; jammer is dat de gemeente Groesbeek wat dit betreft een afwachtende houding aanneemt en met de vernieuwing van het bestemmingsplan buitengebied wacht tot het landinrichtingsplan voor Groesbeek definitief is. Van een eigen ruimtelijk beleid in het buitengebied is nu eigenlijk geen sprake.

Bestemmingsplan en natuur en milieu
Een bestemmingsplan is een zeer belangrijk instrument in het natuur- en milieubeheer. De bepalingen over de bestemming, de aanlegvergunning vereisten en gebruiksvoorschriften geven duidelijkheid omtrent het toegestane grondgebruik en wat verboden is ter plaatse. Als deze eisen reeds gesteld zijn in bijzondere milieuwetten mogen die in de regel niet apart in een bestemmingsplan worden opgenomen, tenzij alleen als aanvulling en voor zover ruimtelijk relevant.

Een tweede beperking ligt besloten in artikel 10, lid 1 WRO: de voorschriften van het plan mogen slechts om dringende reden een beperking inhouden van het meest doelmatige gebruik (van de grond) en mogen geen eisen bevatten met betrekking tot de structuur van agrarische bedrijven. Gelet op de agrarische activiteiten en ontwikkelingen in het landelijk gebied (zoals de intensieve veeteelt en ontwatering via drainage) is duidelijk dat deze wettelijke bepalingen uit het oogpunt van natuur- en landschapsbeheer vaak spanningen oproepen. In dat geval kan gedacht worden aan een zonering van milieuonvriendelijke activiteiten ten opzichte van natuurwaarden. Een bestemmingsplan bevat om die reden wel de bepaling dat een afstand in acht moet worden genomen (bijvoorbeeld een stankcirkel om een intensieve veehouderijbedrijf) danwel een bouwperceel waarbuiten niet mag worden uitgebreid.

Een ander moeilijk punt is de naleving van bestemmingsplanvoorschriften. Voor zover de gemeente al toeziet op naleving, heeft dat meestal alleen betrekking op illegaal bouwen. Bijna alle andere activiteiten (zoals egaliseren, aanbrengen van verharding, dumpen

Paragraaf II.

Bestemming.

Artikel 3. Tuincentrum.

- 3.1. Bestemming.
De als zodanig op de kaart aangegeven gron voor een tuincentrum annex kwekerij met de zieningen, bouwwerken en parkeerruimten.
- 3.2. Bebouwing.
Uitsluitend mogen worden opgericht bouwwer ste staan van deze bestemming met inbegrip één dienstwoning.
- 3.2.1. Gebouwen moeten voldoen aan het volgende:
- a. de bedrijfsbebouwing mag uitsluitend wo binnen het bebouwingsvlak;
  - b. binnen de bebouwingszone mag uitsluiter de dienstwoning;
  - c. binnen de bebouwingsgrens mogen uitslu dienstwoning behorende bijgebouwen worc
  - d. de bebouwingshoogte van gebouwen binner mag niet meer bedragen dan 4 m;
  - e. voor de dienstwoning geldt de volgende
    - goothoogte max. 5.50 m;
    - dakhelling max. 75° ;
    - bebouwingshoogte max. 10 m;
    - inhoud max. 700 m³;
  - f. bij de dienstwoning mogen worden opger en/of een vrijstaand bijgebouw waarbij moet worden voldaan:
    - totale bebouwde oppervlakte max. 75 l
    - goothoogte max. 3 l
    - bebouwingshoogte max. 4.5l
- 3.2.2. Andere bouwwerken moeten voldoen aan het :
- a. de hoogte van erfafscheidingen mag nie 2 m;
  - b. de hoogte van bouwwerken voor reclame i gen dan 1.50 m;
  - c. de hoogte van de overige bouwwerken ma dan 6 m;
  - d. de hoogte van een antenne ten behoeve mag niet meer bedragen dan de toegesta van de dienstwoning vermeerderd met 3
- 3.3. Gebruiksbeplating.
- 3.3.1. Het is verboden de in dit artikel bedoeld Stukje tekst van het bestem mingsplan "Tuincentrum Knapheideweg".

van afval, scheuren van grasland e.d.) gebeuren helaas vaak onge straft met uiteraard gevolgen voor natuur en milieu. Veelal wordt al leen gereageerd in geval van klach ten. Ook in Groesbeek wordt dit piepsysteem gehanteerd.

Bestemmingsplanprocedure

Gezien de vele belangen en soms dub bele aanspraken die gemoeid zijn bij het grondgebruik, is het ruimtelijk ordeningsproces uitgebreid in de wet verankerd. Met name voor de tot standkoming van het bestemmingsplan gelden allerlei regels om de rechts bescherming te garanderen. Tijdens de voorbereidingsfase kunnen derden soms al participeren via inspraak op een voor-ontwerpplan. Een dergelijke inspraak met hoorzitting regelt de

SCHEMA BESTEMMINGSPLANPROCEDURE

MND	GEEN BEZWAREN INGEDIEND	BEZWAREN INGEDIEND BIJ GS	KROONBEROEP INGEDIEND
1	terinzageligging ontwerp	terinzageligging ontwerp	terinzageligging ontwerp
2	vaststelling door raad	vaststelling door raad	vaststelling door raad
3			
4	terinzagelegging/toezending aan GS		
5	terinzageligging		
6	besluit GS (na PPC-advies)	terinzagelegging/toezending aan GS	terinzagelegging/toezending aan GS
7		terinzageligging	terinzageligging
8		besluit GS (na PPC-advies)	besluit GS (na PPC-advies)
9	mededeling besluit GS		
10	terinzagelegging		
11	terinzageligging		
12	na 11 maanden bestemmingsplan van kracht		
13			
14		mededeling besluit GS	mededeling besluit GS
15		terinzagelegging	terinzagelegging
16		terinzageligging	terinzageligging
17		na 16 maanden bestemmingsplan van kracht	advies Raad van State
18			
19			
20			
21			
22			
23			
24			
25			
26			
27			
28			
29			Kroonbesluit
30			
31			
32			
33			
34	27		na 34 maanden bestemmingsplan van kracht

noot: De aangegeven tijdsaanduidingen zijn de maximale termijnen.

gemeente soms bij de 'gevoelig liggende' plannen. In deze fase vindt ook vooroverleg plaats met allerlei instanties en diensten van Rijk en provincie. Mogelijk kunnen milieu-bezwaren door hen worden gesteund indien zij daarover zijn ingelicht. De officiële bestemmingsplanprocedure vindt plaats door een bezwarenbehandeling in zo nodig drie instanties, nl:

1. gemeenteraad;
2. Gedeputeerde Staten (GS);
3. Raad van Staten (Kroonbesluit).

Voor de vaststelling door de gemeenteraad resp. goedkeuring door Gedeputeerde Staten kunnen bezwaren worden ingediend tegen het plan (bij GS door degenen die eerder bezwaren hebben ingediend). Onderdelen van het plan waartegen geen bezwaren zijn ingediend zijn onherroepelijk na goedkeuring door GS. Indien bezwaren overeind blijven, bestaat de mogelijkheid om in beroep te gaan bij de Raad van state (Kroonberoep).

De belanghebbende(n) kan (kunnen) in deze periode bij de Raad van state verzoeken de 'automatische besluit-op-schortende werking van het beroep op te heffen, bijvoorbeeld bij urgente gevallen (zo heeft het Tuincentrum zo'n verzoek gedaan met betrekking tot de bouw van de kas, maar kreeg daarvoor geen toestemming). Indien het bestemmingsplan slechts betrekking heeft op een of enkele percelen -bijvoorbeeld het Tuincentrum- wordt dit plan niet meer volledig beleidsmatig getoetst, maar nog wel op rechtmatigheid (dus procedureel). Overigens is het verschil tussen dit beroep en het 'volle' Kroonberoep in de praktijk zeer klein.

Door deze uitgebreide procedure kost de tot standkoming van een bestemmingsplan soms veel tijd. Om de totale proceduretijd binnen de perken te houden, zijn in de wet verschillende termijnen opgenomen. De volledige bestemmingsplanprocedure en de daarbij geldende termijnen zijn in het bijgevoegde schema vermeld!

Fred Boerwinkel

BON

Steun de Werkgroep Milieubeheer Groesbeek door ons een nieuwe donateur te bezorgen. Donateurs betalen minstens f. 17,50 per jaar en ontvangen 4 maal per jaar of vaker het Groesbeeks Milieujournaal.

Knip de bon uit en stuur 'm op naar Secretariaat WMG, Postbus 26, 6560 AA Groesbeek.

BON voor een jaar Groesbeeks Milieujournaal
Ik geef me op: naam .....

adres .....

woonplaats .....

(U betaalt met de acceptgiro die U krijgt toegezonden)

De meeste trek van de vogels is nu al weer voorbij. Zelf vind ik dat erg jammer maar gelukkig komt de winter (beste vogeltijd) er weer snel aan. Van de roofvogeltrek heb ik 2 leuke waarnemingen gedaan. Op 5 oktober zag ik in de Duffelt het kleinste roofvogeltje van Europa jagen: het Smelleken. Verder zag ik op die dag in de wilde plantentuin De Ark (de Heemtuin) een jonge Goudvink en een Zwarte Mees.

Op 2 november zag ik op de Ketelstraat een groepje Kepen (familie van de vink). Toen ik ze aan het bekijken was, kwam er plots een RODE WOUW over vliegen. Voor mij de mooiste roofvogel.

Van de 'gewone' trek heb ik nog 1 toptrekdag meegemaakt. Ik zag toen:

Vink	108
Keep	9
Kneu	5
Graspieper	165
Boompieper	5
Veldleeuwerik	212
Witte Kwikstaart	21
Grote Lijster	9
Heggemus	9
Sijs	31
Ringmus	6
Blauwe Reiger	5

Bokje

Dat allemaal in 3 uur tellen

Verder nog wat leuke waarnemingen

16-10 Nederrijks Woud: 2 kuifmezen en 1 Zwarte Mees

16-11 Horst: Vrouwtje Havik (op de kerk)

Ooy: 2 Toppereend

30-11 Ooy: 13 Grote Zaagbekken

Duffelt: 1 Steenuil bij zijn nest in een knotwilg

21-10 Een mooie vrije maandagmorgen. Naar de Bruuk. Net als gisteren in de slootjes rondom 3 witgatjes en 5 grote gele kwikstaarten. (In de Foeperpot nog niet gezien.) In de Bruuk een groep sijsjes en goudvinken. Ik kwam de boswachter tegen met wie ik wat meeliep. Plots schrokken we ons een ongeluk, want er vlogen 10 watersnippen op. We liepen verder naar waar de snippen opvlogen, toen er plots 4 BOKJES zo'n 30 of 40 cm van ons af wegvlogen. Dit was een nieuwe soort voor mij. Prachtig. Ze vlogen snel weer naar beneden, sneller dan de watersnippen. Bokjes zijn herfst/wintergasten, die onregelmatig in de Bruuk gezien worden.

Als laatste nog een vogel tip: maak een voedertafel!!! Het is simpel van wat hout te maken en er kan veel plezier mee beleefd worden. Op mijn voedertafel(s) heb ik al de volgende soorten gezien: vink, keep, pimpelmees, koolmees, ringmus, roodborst, heggemus, merel, winterkoning, huismus, groenling. Leg wat keukenrestjes (brood, gekookte spaghetti enz.), (onkruid)zaden (zuringzaad, melde zaad, strooivoer, zangzaad, zonnebloempitten enz.), fruit (appels, peren) op de tafel en succes is verzekerd. Je helpt de vogels en hebt er zelf nog plezier van ook.

Mag ik u nogmaals om wat waarnemingen van vogels uit het Dorp Groesbeek vragen. De volgende keer zal ik daar ook een stukje over schrijven (tel. 08891 - 75088).

Kijk goed uit en zie veel!

Raymond Klaassen.

Uitspraak Raad van State inzake bestemmingsplan "Tuincentrum Knapheideweg", oftewel hoe de gemeente Groesbeek weer eens het milieu en het landschap verziekte.

4 november j.l. heeft de Raad van State een uitspraak in de zaak bestemmingsplan Tuincentrum Knapheideweg. De Werkgroep Milieubeheer Groesbeek en de Stichting Werkgroep Milieubeheer voor het stadsgewest Nijmegen hadden een beroep bij de 'Kroon' ingesteld tegen de goedkeuring van Gedeputeerde Staten van Gelderland van het bestemmingsplan.

WAAR GING HET OOK WEER OM

In 1989 werd er op verzoek van de Heer M. de Swart een wijziging van het bestemmingsplan Knapheideweg aangevraagd, zodat hij op de boomkwekerij, die hij daar was begonnen de mogelijkheid had een kassencomplex van van 3.500 m² te bouwen. De kas zou dienen als verkoopruimte en om planten te laten overwinteren. Tevens bevatte de aanvraag een verzoek voor het parkeerruimte voor 25 auto's.

Ondanks bezwaren werd het plan goedgekeurd met dien verstande, dat de kas maximaal 30x40 m groot zou mogen worden.

De bezwaren richtten zich op de aantasting van het landschap ter plekke, de verkeersveiligheid en de nadelige gevolgen voor de Heemtuin. Niet alleen het gebruik van bestrijdingsmiddelen, maar ook de hele filosofie van beide projecten waren dusdanig verschillend en strijdig met elkaar dat het voortbestaan van de Heemtuin in het gedrang zou komen.

Het plan werd 23 november door de Raad goedgekeurd, na enige woelige weken, (zie milieujournaal) en Gedeputeerde Staten keurde het plan op 1 augustus 1990 goed. De Raad van State stelde 4 november 1991 Gedeputeerde Staten in het gelijk.

BEWEEGREDENEN VAN DE RAAD VAN STATE

De Raad van State vindt dat het terrein een overgangsgebied vormt tussen het dorp en het reliefrijke buitengebied. Zij constateert dat een aanzienlijk deel van het gebied in gebruik is als boomkwekerij, waardoor het veel van zijn waarde als kleinschalig landschap heeft verloren. Een tuincentrum, dat al vanaf mei 1989 bestaat, is in een dergelijk gebied niet op voorhand onaan-

vaardbaar.

De Raad vindt dat het tuincentrum vanwege zijn betrekkelijk kleinschalige karakter geen grote verkeersproblemen zal opleveren.

De Raad vindt voorts dat de vrees dat de in de omgeving aanwezige moestuinen, speeltuinen, woonhuizen en de Heemtuin overlast zullen ondervinden van het gebruik van bestrijdingsmiddelen ongerechtvaardigd is. Dit omdat de toevoeging van een tuincentrum aan de reeds bestaande kwekerij geen extra gebruik van bestrijdingsmiddelen met zich mee brengt. Want in de kas zullen geen bestrijdingsmiddelen gebruikt worden.

Ook is de afstand volgens de Raad tussen de Heemtuin en het tuincentrum van 70 m, waardoor de rust daar niet al te zeer verstoord zal worden als gevolg van de aanwezigheid van de Heemtuin.

COMMENTAAR OP HET BESLUIT

1. De Raad van Staten heeft gelijk. Het landschap van het gebied is niet kleinschalig meer, maar monotoon. Rijtjes boompjes op een bijna steriele bodem. Het enige fraaie is het met klimop begroeide schuurtje achter het woonhuis van De Swart. In een dergelijk landschap kan een kas inderdaad geen kwaad.

Gedeputeerde van Gelderland schreven in dit opzicht al in hun toelichting van goedkeuring: " De bestemming 'agrarisch kernrandgebied met landschappelijk waarde' uit het vigerende bestemmingsplan 'Agrarisch gebied Colonjes-Nijerf moet gerelateerd worden aan de bij dat plan behorende toelichting. Hieruit wordt duidelijk dat deze 'landschappelijke waarde' wordt bepaald door het kleinschalige agrarische karakter. De bestemming 'tuincentrum' inclusief kassen is niet van dien aard

dat hierdoor het kleinschalige karakter geweld wordt aangedaan". De Raad van State stelt GS wat dit betreft eigenlijk in het ongelijk, want zij zegt in feite dat het landschap juist door de boomkwekerij al verpest is. Maar ja, die landschapsvernietiging mocht plaatsvinden middels het bestaande bestemmingsplan.

2. De Raad heeft er ook gelijk in dat de onrust van het tuincentrum en de vrees voor de schade voor de gezondheid door het gebruik van pesticiden door het tuincentrum niet gerechtvaardigd is, daarbij aannemend dat er in de kassen ook in de praktijk nooit gespoten zal worden. Dat er jaarlijks ten behoeve van de boompjes tientallen kilo's actieve stof in het milieu terecht komt, wordt buiten beschouwing gelaten, want dat mag volgens de wet. Maar ja, je kunt er misschien wel ziek van worden.

3. We zien hier de beperktheid van een bestemmingsplan. Boomkwekerij en tuincentrum zijn namelijk onlosma-

kelijk aan elkaar verbonden en met dat oogmerk is het bedrijf ook opgezet. Zou de Swart van te voren geweten hebben dat een tuincentrum moeilijk realiseerbaar zou zijn geweest, zou hij nooit begonnen zijn met zijn 'Tuincentrum Groen Groesbeek'.

De Gemeente Groesbeek had echter al informeel laten weten dat het wel goed zou komen en gedoogde het tuincentrum (verkoop), terwijl dat eigenlijk (nog) niet mocht. Zij werd hiervoor terecht op de vingers getikt door de Arob-rechter. Door die opstelling is de trein aan het rijden gekomen en heeft de bestemmingsplanmatige tweedeling van het bedrijf ervoor gezorgd dat die trein niet meer te stoppen was. Nu zitten we met een verpest landschap, een hoop bestrijdingsmiddelen en een gesloten Heemtuin.

Wij zijn de Gemeente Groesbeek hier zeer erkentelijk voor.

De zaak is hiermede gesloten.

Henny Brinkhof

Deel 18: Het Staatsbos 25 jaar geleden en nu

Gisteren is al geschiedenis

Sommige veranderingen komen plotseling. Duidelijk aanwijsbare gebeurtenissen markeren de tijd. Oudere mensen delen het verleden in, in vóór de oorlog en ná de oorlog, en soms ook ín de oorlog. Duidelijke strepen in de tijdrekening: 5 mei 1940, 17 september 1944. Echter, heel veel veranderingen gaan geleidelijk, hebben geen helder afgebakend begin. Ze werden aanvankelijk door niemand opgemerkt, later door een enkeling. Of ze gaan zo geleidelijk dat je de verandering pas bemerkt wanneer er over een langere periode teruggekeken kan worden. Een foto van tien jaar geleden: zag de straat er toen zó uit? TV-beelden uit de jaren zeventig: vonden we dat toen normaal, die rare punten aan het overhemd?

Over zo'n geleidelijke verandering willen we het hier hebben. En wel van de boswachterij Groesbeek. Er is, waarschijnlijk in het midden van de jaren zestig (jaar van uitgave ontbreekt) een boekje verschenen met allerhande over dit staatsbos. Er staat veel in dat nu ook nog zo is: het soort bomen dat er staat bijvoorbeeld. Hoewel: ook daarin is veel aan het veranderen. Hieronder worden enkele punten naar voren gehaald die niet meer kloppen. "Het Groesbeekse bos" is uitgegeven door het Staatsbosbeheer. Het telt 32 pagina's en bevat 22 bijzonder mooie foto's. Heldere afbeeldingen van onder meer kinderen plukkend van kindshoge bosbesstruiken, het Kraaiendal, "Kronkeleiken", uitzicht vanaf de Hoenderberg, De Koepel (die het Meertje wordt genoemd), de Keizerskop en de Koeklekléf. Die laatste heet in het boekje Koekoeksklef.

Te voet, op de fiets of per auto

Het boekje is bedoeld voor "diegenen die op hun tochten te voet, op de fiets of per auto door de bosrijke omgeving van Groesbeek iets meer willen weten ..."

De recreant in het huidige Groesbeekse bos zou niet meer zo worden omschreven: als een wandelaar, een

fietser of een automobilist. Althans: niet meer als automobilist. Want het bos is nu afgesloten voor auto's. Ten tijde van de publicatie van het boekje waren tal van onverharde wegen in het bos nog open. Toen kon je nog met de auto middenin het Kraaiendal komen bijvoorbeeld. Eind jaren zeventig werden de wegen door het bos afgesloten voor gemotoriseerd verkeer. Het beleid is er sindsdien op gericht om de automobilist aan de rand van het bos zijn auto te laten parkeren. Dat kan onder meer op de Wolfsberg, aan de Rijlaan, vooraan de Maldensebaan en aan de Meerwijkselaan. Vroeger kon je met de auto rustig ín het bos rijden. Nu kun je er alleen nog maar snel doorhéén jakkeren.

Planten toen en nu

"In deze boswachterij komen nog een paar zeldzame planten voor, o.a. de grijze dopheide, de Duitse brem en het zaagblad. Algemeen zijn St. Janskruid, schermhavikskruid, wilgenroosje, hengel." "Op enkele plaatsen vindt u in overvloed het dalkruid, een plantje met bijzonder mooie, hartvormige, donkere blaadjes en een klein trosje fijne, lichtcrème bloempjes."

Met sommige van deze planten is het raar gegaan. De grijze dopheide en de Duitse brem waren altijd al zeldzaam, maar tegen 1980 was er amper een enkel exemplaar meer te vinden. Daarna zijn er ingrijpende maatregelen genomen om deze planten een handje te helpen. Op de plekken waar de grijze dopheide voorkwam is de opslag verwijderd en de zode van gras verwijderd. Daardoor kreeg deze heidevariant meer kansen; nu staan er weer honderden exemplaren. Ongeveer hetzelfde verhaal geldt voor de Duitse brem. Misschien was daarvan wel niets dan zaad in de bodem overgebleven. Na verwijdering van boomopslag en de top laag van de bodem groeiden uit het zaad weer vele bremstruikjes.

Helaas gaat dit verhaal voor het zaagblad niet op. Dat is verdwenen en niet meer teruggekomen. St. Janskruid daarentegen, toen al-

gemeen, is nu nog steeds volop in de boswachterij te vinden. Schermhavikskruid en hengel zijn beide achteruitgegaan en zeldzaam geworden.

Het dalkruid is gelukkig geen zeldzaamheid geworden. Dat kan nog op verschillende plaatsen bijna bodembedekkend gevonden worden.

Bosbessen

De Groesbeekse bossen zijn ook beroemd om hun bosbessen! Om ze te mogen plukken is een speciale vergunning nodig, die voor fl,- per seizoen wordt afgegeven door het kantoor van de bosbouwkundig ambtenaar.

De vergunningplicht voor het plukken van bosbessen is al lang vervallen. Rond 1965 zijn de laatste pasjes uitgereikt. De bosbessenpluk zorgde ooit voor een welkome aanvulling op het inkomen van tal van Groesbeekse gezinnen. Ten tijde van het uitkomen van het boekje was dat al niet meer zo. Maar bosbessen groeiden er nog volop. Nu is dat anders. Ook daarom is er geen reden meer voor het uitgeven van vergunningen. De bosbessen zijn verdrongen door gras en bramen. Oorzaak is de voorschrijdende ontwikkeling van het bos. Een bosbes gedijt prima onder grove dennen op zandbodems die nog niet zo lang bos dragen. Hoe langer het bos staat, en hoe gevarieerder het bos wordt, des te slechter worden de groeiomstandigheden voor de bosbes. Ook worden er steeds meer "schaduwhoutsoorten" geplant, met name beuk en douglas. Die laten niet genoeg licht door

voor de bosbes. Het is goed mogelijk dat de verzuring van lucht en bodem ook een negatieve invloed heeft op het teruggaan van de bosbes.

Fazanten en patrijzen

Over de plek rond de Keizerskop wordt gezegd: "Als u geluk hebt, zult u zeker wel een enkele fazant waarnemen of, bij de overgang van het bos naar het akkerland, een koppeltje patrijzen." Bij de Keizerskop liggen akkers aan de rand van het bos en er bij wijze van spreken in: tussen de eikenwal en de bossen bevinden zich enkele velden. Dat is een geschikte plaats voor fazant en patrijs. Beide vogels zul je er minder gemakkelijk aantreffen dan toen. De patrijs is achteruitgegaan door de intensivering van de landbouw, die gepaard ging met een groter mest- en bestrijdingsmiddelengebruik. De laatste drie jaar komen er weer wat meer. Dat de landbouw recent wat extensiever wordt kan daar best mee samenhangen. Er is trouwens kort geleden een grote campagne gestart om de patrijs voor het cultuurland in Nederland te behouden. Op bepaalde plaatsen worden de leefomstandigheden voor het beestje weer verbeterd. De omgeving van de Keizerskop is daar niet bij. Ook fazanten zult u hier minder dan vroeger aantreffen. Ten tijde van het schrijven van het boekje werden die in de omgeving nog veelvuldig uitgezet voor de jacht. Het Staatsbosbeheer heeft dat voor haar bezit verboden. De jacht is er wel verboden, maar fazanten mogen er niet worden uitgezet. En in de huidige situatie handhaven ze zich slecht zonder jaarlijkse aanvoer van vers gevogelte.

Amerikaanse eik

Rond 1970 kon men nog schrijven over de herfst "met zijn vlamvend rood en bruin gekleurde Amerikaanse eiken..."

En dat kan nu nog wel, alleen domineert de Amerikaanse eik in de herfst veel minder. Want veel van die eiken zijn omgezaagd. Het is een van elders aangevoerde soort waarover men lang enthousiast is

geweest, vooral vanwege de hoge groeisnelheid. Maar hij woekert nogal, dat wil zeggen dat andere houtsoorten, die hier thuis zijn door hem verdrongen worden. Nu er meer aandacht uitgaat naar die inheemse soorten, wordt het oppervlak waarop Amerikaanse eik staat ingekrompen.

Amerikaanse vogelkers

Over een plekje nabij de Vlagbaan lezen we: "Op de hoek staan aan uw rechterhand bijzonder grote exemplaren van de Amerikaanse vogelkers, in het voorjaar getooid met trossen witte bloemen en in de nazomer pronkend met glimmende, vrijwel zwarte bessen."

Die bijzonder grote exemplaren van de Amerikaanse vogelkers staan er niet meer. Deze boom, die overigens vaak meer wegheeft van een struik, is ingevoerd in het Nederlandse bos omdat de bodemstructuur er snel van zou verbeteren en er de eigenschap aan toegedicht werd dat het planten van bijvoorbeeld fijnspar met daartussen zaaien van vogelkers zou leiden tot het sneller opgroeien van in dit geval de fijnsparren en dat men met minder te planten sparretjes toekon. Goedkoper dus. Het bleek namelijk dat deze "exoot" inheemse planten verdrong, en het ontstaan van een kruidlaag in het bos verhinderde. In de jaren zeventig is er een enorme campagne begonnen om die soort uit het bos te bannen. Er werden chemische middelen gebruikt. Het Staatsbosbeheer organiseerde hele kampen, waarvan de deelnemers de "prunus serotina" moesten uittrekken, omzagen of kappen. In de campagne zijn alle grote exemplaren van de Amerikaanse vogelkers gesneuveld, dus ook die aan de Vlagbaan. Maar het kreng bleek niet uit te roeien. De laatste jaren is wat een "Blitzkrieg" had moeten worden maar wat al snel een "Totalen Krieg" was, veranderd in een uitzichtsloze oorlog. De bestrijding is op een lager pitje gezet. Het is overigens de vraag of bestrijding op de schaal van de jaren zeventig wel zinnig en nodig was. Naarmate een bos ouder wordt duikt de Amerikaanse vogelkers steeds minder op,

ook zonder uittrek, zaag en kap.

Prins kluizenaar

"Links komen we aan een bosje van ruim anderhalve eeuw oude beuken, een ideaal speelterrein voor kinderen. Het heet het Prinsbosje, omdat volgens de overlevering hier eens een prins als kluizenaar zou hebben gewoond."

Een deel van het Prinsbosje is in de jaren zeventig gekapt om plaats te maken voor de hofjeswijk langs de Stekkenberg. Van wie de schrijver het kluizenaarsverhaal heeft vernomen is onduidelijk. Zoals het hier geschreven is wordt het bij mijn weten nooit verteld. Het klinkt ook veel te sprookjesachtig om waar te zijn. Toevallig is de waarheid over de naamgeving bekend. Van heel veel andere namen weten we dat niet. Maar deze: dit bos werd in 1789 in erfpacht verworven door ene meneer Prinsen. Prinsen was "richter" in de heerlijkheid Groesbeek. Een hoge ambtenaar, die wellicht voor een andere overheid de zaken in Groesbeek waarnam. Er is een kaartje bewaard gebleven waarop het perceel precies staat afgebeeld: groter dan wat nu 't Preensebuske wordt genoemd. Geen prins maar meneer Prinsen, geen kluizenaar maar een ambtenaar.

Koekleklef

Over de weg door de rand van het bos bij het Prinsbosje wordt geschreven: "Die weg heet de Koekleklef". Een foto ervan siert de achterkaft.

Dat is de Koekleklèf. De foto laat een nog kale zandhelling zien, met vier kinderen die omhoog klauteren, twee met step. Later is de trap op de Koekleklèf aangelegd. Daar is, tragisch genoeg, iemand bij verongelukt. Mede doordat de hofjeswijk zo dicht tegen het bos is gebouwd, is dat een soort achtertuin voor de bewoners geworden.

Het Meertje is de Koepel

De vijver die in Groesbeek algemeen de Koepel wordt genoemd heet in het boekje "'t Meertje". "Het krioelt er dan van groene kikkertjes" wordt

er over de zomer gezegd.

Maar die groene kikkertjes hebben het moeilijk. In 1989 gingen al de jonge groene kikkertjes dood door een plotseling optredende verzuring van het water. Later is, misschien ook door het bekalken van het water, de situatie weer verbeterd. In 1990 was het nog bar met de voorplanting van amfibieën, maar in 1991 was de situatie sterk verbeterd.

Paul Thissen

Met dank aan boswachter Harrie Woesthuis.

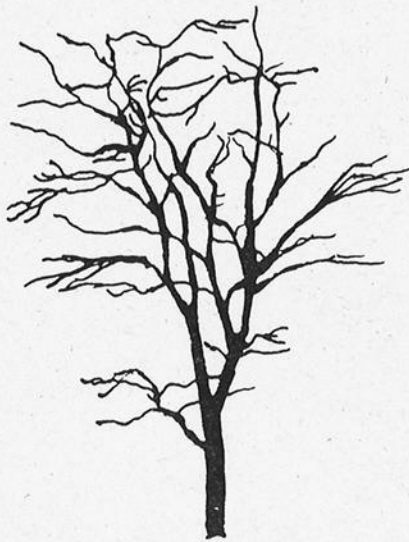

BOMEN IN DE WINTER

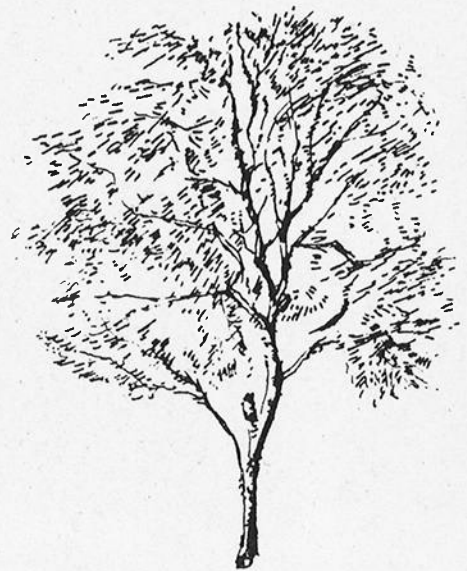
Hallo, "weet je weetje"-lezers! Deze keer gaat jullie rubriek over het herkennen van bomen in de winter. Omdat 's winters het blad van de bomen af is, kun je heel mooi hun silhouet zien: de stam en de takken tekenen zich scherp af tegen de winterse lucht. Een boom herkennen aan zijn silhouet is niet altijd even makkelijk, maar met behulp van wat afgevallen vruchtjes of blaadjes, het bekijken van de schors van de boom én de onderstaande plaatjes, kun je een eind komen. De zomereik heeft grillige kromme takken en takjes, de blaadjes zijn rond gelobt, en de eikels zijn langwerpige-eivormig. De amerikaanse eik heeft een meer rechte stam, de bladeren hebben puntige lobben en de eikels zijn wat breder en ronder dan die van de zomereik.

zomereik

amerikaanse eik

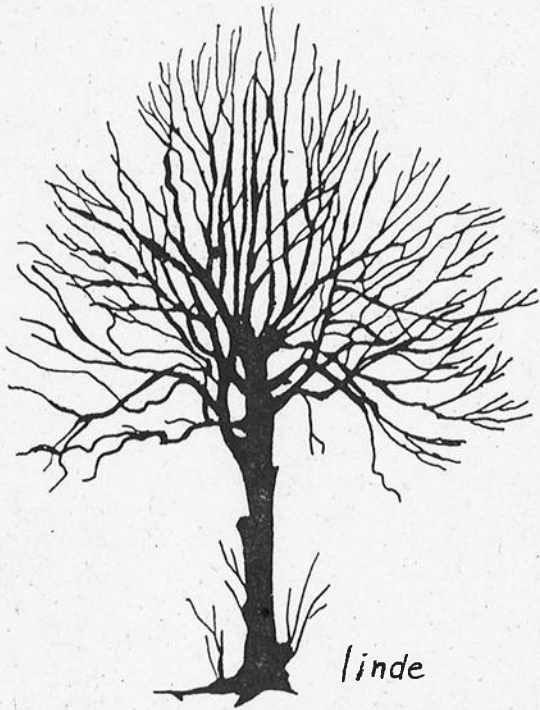

berk

Een berk is gemakkelijk te herkennen aan de hele fijne vertakkingen: hele dunne twijgjes zorgen voor een sluiërachtig silhouet. Bovendien hebben berken een witte stam met dunne, afschilferende schors.

Sommige bomen zijn herkenbaar aan de vorm van de kruin: een linde bijvoorbeeld, heeft een hartvormige kruin en ook de blaadjes hebben de vorm van een hart.

Een populier heeft juist een heel langgerekte vorm; je ziet vaak rijen populieren langs wegen. Een werkelijk vorstelijke

linde

populier

wilde kastanje

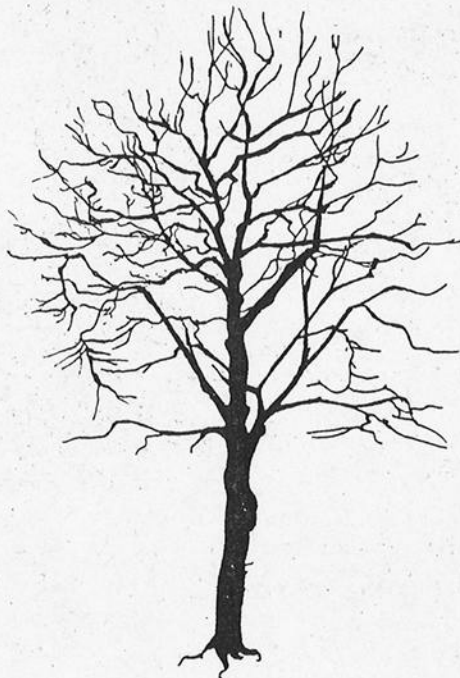
"kroon" heeft de paarde- of wilde kastanje.

Onder deze boom vind je grote, handvormige bladeren en de bekende stekelige bolsters waar de kastanjes in hebben gezeten.

Ook onder een beuk kun je stekelige bolstertjes vinden. De stam van een beuk is vrij recht en de schors is glad: de groeven zijn heel ondiep. Een esdoorn verliest handvormige, gelobde bladeren en de bekende 'helikoptertjes'.

De es (dit is een andere boom dan de esdoorn) kan wel 40 meter

beuk

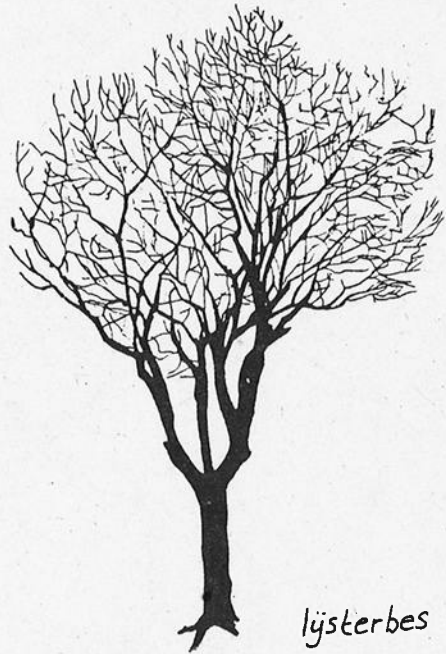

esdoorn

es

lijsterbes

hoog worden. Hij heeft een rechtopgaande stam en wijde, open kruin
 Aan het eind van de takken zitten 's winters al de gitzwarte
 eindknoppen. De vruchtjes, een soort gevleugelde nootjes, zitten
 soms tot het eind van de winter aan de boom. Aan de
lijsterbes hangen soms nog wat trosjes oranje-rode besjes. Deze
 boom wordt niet hoger dan zo'n 10 meter. Naaldbomen blijven
 ook 's winters groen. De grove
den heeft een lange stam
 met het groen bovenaan. Zijn
 schors is heel
 ruw en grof

grove den

spar

De spar heeft een kaarsrechte stam en de takken met naalden
 geven de boom de vorm van een piramide.

Veel bomenplezier!

Jeske de Bekker

(tekeningen uit: 'Bos in herfst en winter' door G. den Hoed)

1
2
3

4
5
6

7
8
9